

NOTES INÈDITES SOBRE EL MONESTIR DE RIPOLL

Mai no serà prou execrada pels esperits cultes la devastació i ruïna esdevinguda, a 9 d'agost de 1835, en el monestir de Ripoll que féu desaparèixer tants tresors documentals com els que es guardaven en els seus arxius i biblioteca. Gràcies a alguns volums i documents que romangueren dispersos abans d'aquella diada i que així es salvaren de les cendres, i gràcies també a les recopilacions, transcripcions i publicacions fetes anteriorment per varis historiadors, s'han pogut salvar encara una munió de notícies i dades, part molt petita, però, en relació amb el conjunt, importantíssima. Villanueva havia deixat una relació que fins ara ha continuat essent la font dels historiadors moderns que s'han ocupat del monestir¹; però l'autor, entretingut sobretot a establir l'abaciologi i a recopilar dades de caràcter general, callava sobre punts concrets interessants a l'arqueòleg i a l'artista en referència als edificis i temple.

Les llacunes i les inexactituds deixades en aquesta obra foren en part omplertes i refetes amb pacientíssima labor pel darrer monjo historiador d'aquell cenobi, Fra Roc d'Olzinelles, qui recopilà els seus resultats en una carta per fer-la a mans d'aquell autor. La còpia que es reservà junt amb les copioses notes de què es serví per a establir en ferm l'abaciologi, havia quedat entre els seus papers que pogué salvar heroicament d'aquella diada de desolació, a la qual no sobrevisqué gaire temps.

De tot hom és coneguda la vàlua d'Olzinelles com a historiador, encara que la seva obra no trascendí gaire en públic². El respecte i l'admiració que meresqué als seus contemporanis ens posen de relleu la seva probitat i sinceritat, unides a una

¹ *Viaje literario*, vol. VIII, València, 1821. carta LX. pàgs. 1-60.

² Vegeu: FÈLIX TORRES AMAT: *Memorias para ayudar a formar un diccionario de escritores catalanes*. Barcelona 1836, pàg. 452.

gran modèstia personal, d'un home com ell el qui més profundament conegué els arxius de Ripoll. Per això sense excepció ens cal qualificar de gran importància les seves notes i manuscrits i les seves copioses cartes a tantes personalitats del seu temps referents a punts d'història.

Torres Amat, poc informat en aquesta matèria, afirmà que llevat de les cartes i documents transcrits i passats per carta a varies persones, tots els manuscrits i notes d'Olzinelles havien desaparegut en l'incendi del 1835³. La mateixa cosa repetí el Dr. Joan Corminas⁴. D. Antoni Elías de Molins ho desmenteix rodonament i comenta que havien estat recollits pel ripollès D. Eudald Raguer que en els anys 1841-1842 els revisà acuradament i en 1844 els entregà a D. Pere M. d'Olzinelles, germà de Fra Roc, qui pensà publicar-los⁵.

Res més s'havia sabut d'ells: semblava que no en restava altra cosa que l'inventari format per D. Eudald Raguer⁶, quan tornaren reparèixer, a darreries de l'any 1888, encaixats en un convent de monges de Barcelona. Aleshores foren regalats al Dr. Morgades, bisbe de Vich, intensament donat a la restauració del monestir ripollès i foren depositats a l'Arxiu Episcopal, sense que ningú més se n'ocupés⁷. Amb motiu del IX centenari de la basílica olivana (1032-1932) ens han estat facilitats pel canonge arxiver Dr. Ramon Casadavall, prev.⁸. És, doncs, a base d'ells que conem aquesta nova recopilació de dates inèdites referents al cenobi pireneic, acompanyades de dos apèndixs en els quals publiquem la referida carta del monjo Olzinelles i la transcripció per ell feta dels primitius inventaris,

³ TORRES AMAT, *ibidem*, pàg. 454.

⁴ *Suplemento a las Memorias para ayudar a formar un diccionario crítico de escritores catalanes*, Burgos 1849, pàg. 190.

⁵ ANTONIO ELÍAS DE MOLINS: *Diccionario biográfico y bibliográfico de escritores catalanes del siglo XIX*, vol. II, pàg. 457.

⁶ Publicat per A. ELÍAS DE MOLINS en el seu *Diccionario*, etc., vol. II, pàgs. 457-462.

⁷ Així ho féu constar el canonge Collell en el setmanari vigatà *La Veu de Montserrat*, any XII, núm. 4, dia 26 de gener de 1889. Ell fou qui els recollí i els portà a Vich i qui s'encarregà de publicar-ne un estudi, cosa que restà per fer, puix aleshores s'estava molt ocupat en les obres de restauració de la basílica i succeí que anys més tard ja ningú més no se'n recordà.

⁸ En donàrem a conèixer algunes notícies de resultat en una conferència llegida en la diada commemorativa del 9 d'agost del 1932. E. JUNYENT: *La basílica de Santa Maria del Monestir de Ripoll*. Ripoll 1932.

per quant són els documents en què principalment es basa aquest treball i per la mateixa importància intrínseca que ofereixen a historiadors i investigadors.

I. — L'OBRA DEL CLAUSTRE

Sabem que a la primera església monestirial fundada pels comtes Guifré i Guinidilda a Ripoll, consagrada a 20 d'abril de l'any 888⁹, succeí aviat una segona, acabada pel comte Sunyer i consagrada en 935¹⁰. Així com la necessitat d'obtenir un edifici més a propòsit pel culte, a causa de la puixança que prengué la vida monacal, féu enderrocar la primitiva, una cosa semblant succeí també en els edificis destinats a l'habitació dels monjos. Les primeres construccions que els soplujaven, esdevingudes insuficients, feren lloc a nous i atrevits projectes de l'abat Arnulf (938-970) qui, demés de realitzar-los en quant a l'edifici claustral, intentava substituir l'església per una altra. L'obra començada per ell no pogué ésser completada, puix que la mort l'en privà quan només havia resolt el primer punt¹¹.

Aquesta subsistia en l'any 1147 quan l'anònim historiador de Ripoll escriu "...cum ejusdem cenobii claustrum cum domibus, sicuti modo sunt, ampliasset..." Això és després d'haver-n'hi afegit la tercera basílica, consagrada en 977¹², i així mateix després d'haver desaparegut aquesta per cedir el lloc, durant el pontificat d'Oliva, a la quarta i darrera que s'hi alçà, consagrada a 15 de gener de l'any 1032¹³. L'increment que prengué Ripoll des d'aquelles èpoques originà que també posteriorment fos modificat i fins substituït l'edifici claustral del segle X¹⁴,

⁹ *Marca Hispanica*. Ap. XLV.

¹⁰ *Chronicon rivipullense* (*Marca Hispanica*. Ap. CCCCIV).

¹¹ *Hic itaque Arnulfus tunc quidem Rivipullensis Abbas sed post Gerundis Ecclesiae Portifex sublimatus, cum ejusdem coenobii claustrum cum domibus, sicuti modo sunt, ampliasset ipsam etiam Ecclesiam majori quam secundo fuerat fabricam dilatare studuit; sed morte praeventus ipsum opus Guidischo successoris suo reliquit...* (*Cronicon rivipullense: Marca Hispanica*. Ap. CCCCIV).

¹² *Marca Hispanica*. Ap. CXXXIII.

¹³ *Marca Hispanica*. Ap. CCVIII i CCCCIV. — *Gesta Conitum*, cap. X. (*Marca Hispanica*, col. 543; *Cròniques catalanes*, edició MASSÓ i TORRENTS, vol. II, pàg. 31).

¹⁴ Així consta del primer abat marsellès Bernat (1071-1102) que *aedes restructit quodque necesse fuit* (OLZINELLES: *Apuntes para el Abaciologio: Arxiu Episcopal de Vich*. Sig. 2061-IV.)

encara existent a mitjans del segle XII, per a donar lloc a noves construccions i modificacions d'elles, pervingudes fins al segle passat, sense deixar rastre de les primitives.

Llevat de la basílica olivana, malgrat les seves deformacions, el nexa constructiu que ofereix més antiguitat a Ripoll és el bellíssim claustre format per dues galeries sobreposades, bastides sobre un plan trapezoidal. És l'obra que degué substituir el cenobi de l'abat Arnulf.

Jaume Villanueva, partint de la falsa observació que l'arc semicircular no s'emprà a Catalunya des de mitjans del segle XIII, en trobar-se davant del fet que totes les arcades de les galeries d'ambdós pisos presentaven una forma homogènia semicircular, senyalà la data dels segles XII-XIII per a precisar d'un sol cop tota la construcció (fig. 1). No el desencastellà d'aquest prejudici el fet de trobar dades documentals certeres en l'arxiu monestirial que el portaven fins al segle XV; ell les resolgué com si es referissin a restauracions i fins arribà a dubtar de si semblants documents pertanyien a Ripoll¹⁵. La carta de Fra Roc d'Olzinelles, escrita per esmenar varis errors esllavissats en les notes de Villanueva¹⁶, refuta concretament aquest punt, fent-nos saber que els documents pertanyen certament al monestir de Ripoll i que segons ells no es tracta de meres restauracions sinó de verdadera construcció.

Pellicer, l'historiador modern del monestir, que tingué a mà les notes d'Olzinelles i que es pogué aprofitar de la carta d'aquest junt amb les notícies recopilades per a establir les esmenes, no sabé treure'n tot el partit que calia. Si bé va establir una major antiguetat per la galeria claustral adossada a les parets de la basílica, la qual atribueix a l'abat Ramon de Berga (1172-1206) pel fet de reconèixer la representació d'una figura abacial en un dels pilars de l'angle, acompanyada en el fris superior per una llegenda incompleta que dóna el nom d'aquell abat¹⁷; en canvi va reduir la construcció de totes les altres galeries d'ambdós pisos al temps dels abadiats de Galceran de

¹⁵ VILLANUEVA: *Viaje literario*, vol. VIII, pàg. 29.

¹⁶ Vegeu Apèndix I d'aquest estudi.

¹⁷ PELLICER Y PAGÈS: *Reseña histórica de Santa María de Ripoll*. Girona 1878. pàg. 85. Id. *Santa María del Monasterio de Ripoll*, Mataró 1888, pàg. 120. — Anotem que aquesta darrera obra és en realitat una segona edició de l'anterior; per això remeterem a ella senyalant-la així.

Besora i de Ramon de Descatllar, seduït per la lectura del nom del primer en una de les parets¹⁸. Amb tot i que s'afinà amb més precisió, no traçà amb claredat el progrés constructiu i deixà de banda les notes verament interessants que consignà Olzinelles.

Els autors de *L'Arquitectura Romànica a Catalunya* coincideixen amb Pellicer en reconèixer que totes les galeries pertanyen a l'època ogival, llevat de la que està adossada als murs de la basílica, l'única primitiva i romànica per la qual senyala una data la figura abacial, segurament de Ramon de Berga (1172-1206)²⁰.

Aquesta andanada es compon de tretze arcs semicirculars, amb els guardapols exuberants de fullatge, que en llur intersecció donen l'espai per una testa humana (fig. 2). Van carregats damunt dels àbacs, rics de motius vegetals o llaceries que reposen sobre columnes dobles, cimejades per una sèrie de capitells de factura desigual. Uns més bastos que altres s'inspiren en el tipus compost i corinti; altres en els entrelleços derivats de la decoració carolíngia, i els més fins presenten animals afrontats, extrets dels motius de teixits i voris o deduïts dels bestiariis. Aquestes modalitats característiques convenen amb l'estilística corresponent a l'època d'aquell abadiat²¹.

A cada cap de la galeria s'origina una gran arcada que va a tombar a la paret contrària, produïda com una prolongació de la filera de columnes, la qual es promou des de l'exterior del pilar sobre idèntics àbacs posats amb iguals capitells i columnes. Sembla que per aquí deixaren el pas obert a la prosecució de les altres galeries sota un plan primordial en construir-se la primera. Cal suposar que l'àrea immensa que s'havia de destinar pel claustre, començat amb aquelles proporcions, estaria ocupat en gran part pels edificis habitables del cenobi, que per això calia enderrocar i substituir. Això era una ardua empresa de renovació que demanava empenta i seguretat econòmica, no

¹⁸ PELLICER: *Reseña histórica de Santa María de Ripoll*, pàg. 84-85. — Segona edició, pàg. 156.

¹⁹ PUIG I CADAFALCH, FOLGUERA, GODAY: *L'arquitectura romànica a Catalunya*: vol. III, pàgs. 329 i 52, figura 6.

²⁰ Les dates referents als abats les donarem segons les establertes per Olzinelles (*Apuntes para el Abaciologio*.)

²¹ Id. Id. *L'arquitectura romànica a Catalunya*, vol. III, figures 444-456.

sempre avinent en les circumstàncies i en els homes. De fet la continuació fou abandonada fins a temps més tardans en què hi hagueren possibilitats.

Olzinelles ens aporta la primera notícia, en la carta esmentada, amb els documents en mà²². Diu que, poc abans de l'any 1383, fou construïda part del claustre superior, segons resultia de la fundació del benefici de Sant Macari, feta per l'abat Galceran de Besora (1380-1383) a 30 de novembre d'aquell any, *in altari cappellae b. Macharii per nos noviter constructae et aedificatae in claustro novo superiori*²³. Com que documentalment veurem aparèixer més tard les altres galeries del claustre inferior i en aquesta època només existia l'actual galeria romànica, resulta que aquest claustre nou superior no pot ésser altre que la galeria del pis que li està immediatament a sobre. De fet, en la paret del fons que avui forma part de la Casa Comunal de la vila encara està a lloc un gran arc d'ingrés lligat amb l'arquitectura del conjunt que podia ésser molt bé l'indret on s'obria la nova capella construïda per l'abat Besora ensems amb la galeria mateixa. Pellicer reporta una inscripció llegida en la paret d'ella: *En l'any MCCCLXXXII Besora*, que segurament ell traduí del llatí, en què se'ns dona la data del 1382 i el nom de l'abat constructor²⁴. Afegirem que el nom *BESORA* es llegeix encara en el voraviu superior d'algunes de les mènsules que sostenen el sostre intermedi dels pisos, així com també en altres de les que en el segon pis portarien la coberta. No calen més testimoniances per adjudicar amb certesa a Galceran de Besora la construcció d'aquesta galeria.

Potser per la suposició esmentada que encara no hi havia prou empresa per obtenir l'àrea demanada en el desenrotllament del plan primitiu, l'abat es desentengué de proseguir-lo

²² Vegeu: Apèndix I d'aquest treball.

²³ En les notes d'Olzinelles (*Apuntes para el Abaciologio*) diu que aquesta notícia constava en el Registre de la Cúria Eclesiàstica, fol. 5.

²⁴ PELLICER: *Reseña histórica de Santa María de Ripoll*, pàg. 84; segona edició, pàg. 156. — Aquest autor cregué que l'abat Besora havia construït les tres galeries del pis inferior, de tal manera que afirma: *en su muerte sólo el segundo piso quedaba por terminar*, quan en realitat l'abat no féu més que aquella galeria del pis superior sense fer res en l'inferior. A creure això fou seduit per l'Abaciologi manuscrit de Ripoll, escrit en 1745, del qual en conegué una còpia entre els papers del monjo Olzinelles, on encara avui queda, en el què s'afirma que l'abat Besora *construxit seu reedificavit claustra inferiora et superiora non perfecit*.

i es decidí encavallar una nova galeria sobre la romànica, acabada igualment per cada cap amb una gran arcada que la relliga amb les parets laterals. Els artistes constructors hi emmotllaren les proporcions dels arcs i la distribució dels elements de la galeria romànica a doble columna (fig. 1); sols es mogueren amb major llibertat en la part ornamental; les bases foren d'un tipus divers, derivat del romànic; els capitells es deixaren tots obrats iguals en dos rengles sobreposats de fulles; l'arc es formà de nervures i desproveït de guardapols. És en els àbacs que hi entra una major riquesa de composició distribuïda sempre amb les mateixes regles que disposen l'escut de les barres entre motius florals i entrelaços de fullatges, substituïts a vegades per dos lleons, ocells o peixos o per cercles geomètrics (fig. 3).

Cal observar aquesta limitació artística, més que no pas sobrietat expressiva, en la factura dels elements arquitectònics, anuñats en el detall ornamental a fi de donar més esveltesa i simplicitat al conjunt de la galeria en perfectes proporcions i desdoblament de la primitiva inferior. Sols en un àbac l'escultor es permet d'arreglar-hi quatre testes humanes en els angles, mentre semblants representacions les guardà per esculpir-les en les mènsules destinades a suportar el sostre de fusta intermedi, per a que estessin més en consonància amb l'exuberant ornamentació de l'andanada de sota.

Gràcies a Fra Roc d'Olzinelles podem saber quan fou prosseguit el pla de construcció del claustre inferior. Segons els documents vistos per ell ens porta a les anyades darreres del 1300, quan hi exercia l'abadiat Ramon Descatllar (1384-1408)²⁵. Suposant que es pot anomenar estrictament de migdia la galeria romànica preexistent, els obrers començaren per alçar la galeria de ponent a la que seguí immediatament la septentrional i totseguit la de llevant. Ens atindrem a aquesta terminologia per designar-les.

La de ponent, corresponent a la part on hi hagué l'aula capítular del monestir²⁶, pogué ésser començada en 1387 una

²⁵ PELLICER (*Resena històrica*, pàg. 85) suposant que l'abat Besora construí tot el pis inferior, adjudica a l'abat Descatllar l'edificació de tot el claustre superior.

²⁶ Vegeu el plànol de les construccions diverses del monestir tal com estava en 1835, que ha donat BARRAQUER: *Las casas de religiosos en Cataluña*, Barcelona 1906, vol I, pàg. 26.

vegada l'abat hagué entrat en possessió pacífica de la seva dignitat, i devia estar llesta en 1390 quan es fan els contractes per la segona, corresponent al nord. Per aquests sabem que hi intervingué un Mestre Colí que hi treballà les parts ornamentals de capitells, àbacs i bases.

A 9 de febrer de 1390, per contracta amb mestre Pere Gregori, picapedrer de Perpinyà, aquest s'obligava portar 56 columnes de la millor pedra de Vilafranca del Conflent, treballar-les i pulir-les per preu de 330 florins d'or d'Aragó. A 11 de maig següent, mestre Jordi de Déu, escultor de Barcelona, es comprometia treballar per 150 florins, 50 capitells amb figures, 28 bases i 28 cornises, peces totes ben acabades com les que ja havia executat mestre Colí en la galeria de ponent²⁷.

Si suposem que ja estés absolutament enllestida la galeria de ponent, aquests nous contractes asseguraven material sobreabundant per fer la galeria septentrional, sobretot en columnes i capitells, puix aquesta andanada consta solament de 32 peces, de manera que n'hi hagué per emprar en la darrera galeria. Olzinelles en donar notícia dels contractes, afirma també haver vist les èpoques del seu compliment. Així ens assegura la intervenció efectiva d'alguns artistes en l'obra.

Per la darrera galeria, corresponent a les dependències anomenades Cellereria, sols ens fa saber que la construcció durà cinc o sis mesos, en l'any 1401, i que en ella intervingueren un grup de picapedrers gironins i que un tal Pere Mieres era el mestre major²⁸.

Amb ella restava clos el quadrilàter claustral del pis inferior en la forma actual que dona una planta quelcom trapezoidal i amb les galeries desiguals en el nombre de llurs arquacions. A posseir les contractes de construcció de la primera galeria fetes en aquesta empresa, coneixeríem els autors principals d'a-

²⁷ OLZINELLES en els *Apuntes para el Abaciología*, dona aquestes mateixes notícies que diu que ha extractat del *Manual de Pere Esteve*, dies 9 i 17 de febrer, i llibre de notes, fol. 89.

²⁸ OLZINELLES en els *Apuntes para el Abaciología*, remet als comptes i manuals de 1401. — Compari's el text de la carta d'Olzinelles amb la nota escrita per Pellicer (*Reseña histórica*, pàg. 85, nota); *En tiempo de este abad [Descallar] fué maestro mayor de la obra del claustro Pedro Mieres y los picapedreros eran todos de Gerona. Ganaba el que más cuatro sueldos de jornal y el que menos dos*. No sols demostra que conegué el text d'Olzinelles, puix copia literalment aquests detalls, sinó que ens fa veure com tergiversa el sentit de la clàusula i ensenya que no sabé aprofitar-se'n.

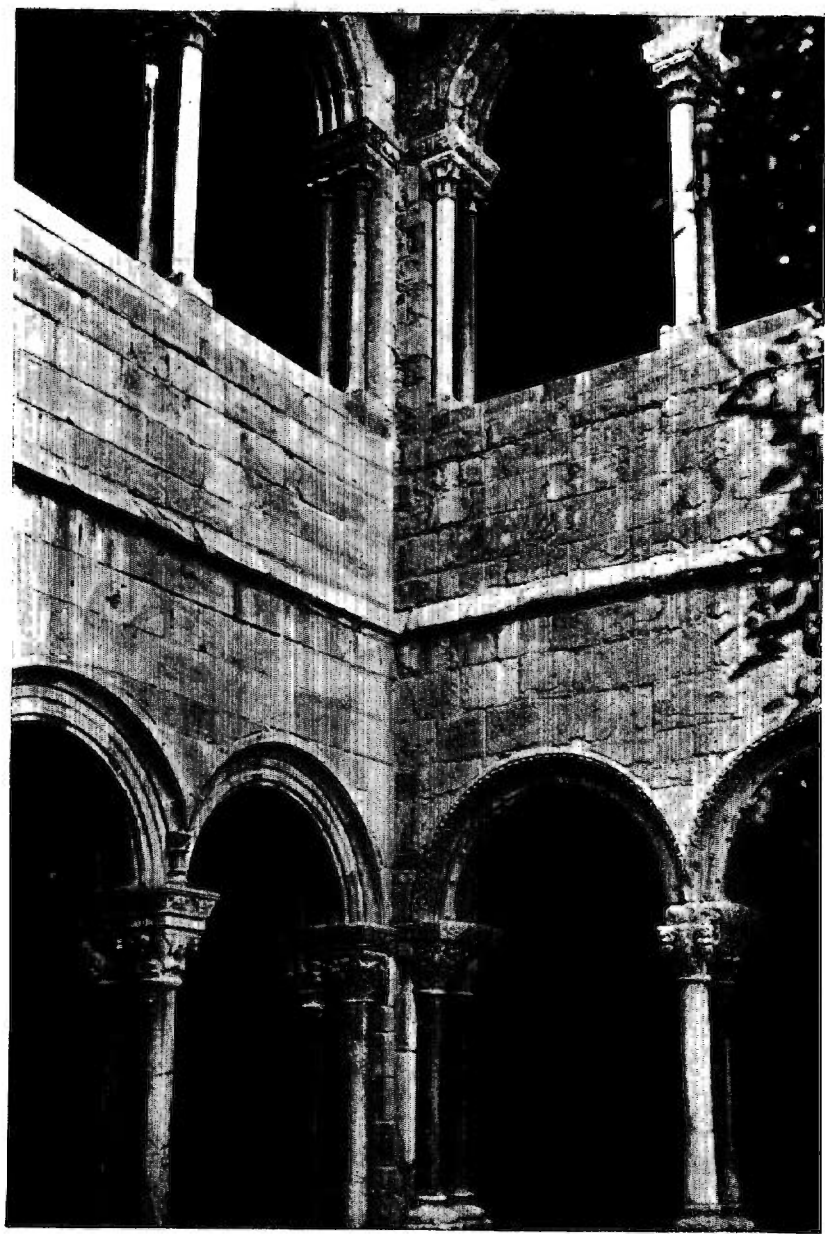

Fig. 1. — Angle dels dos pisos, on es veuen relligades la galeria romànica, amb la respectiva del damunt de l'abat Besora; la galeria inferior del 1401 i la respectiva superior del segle XVI

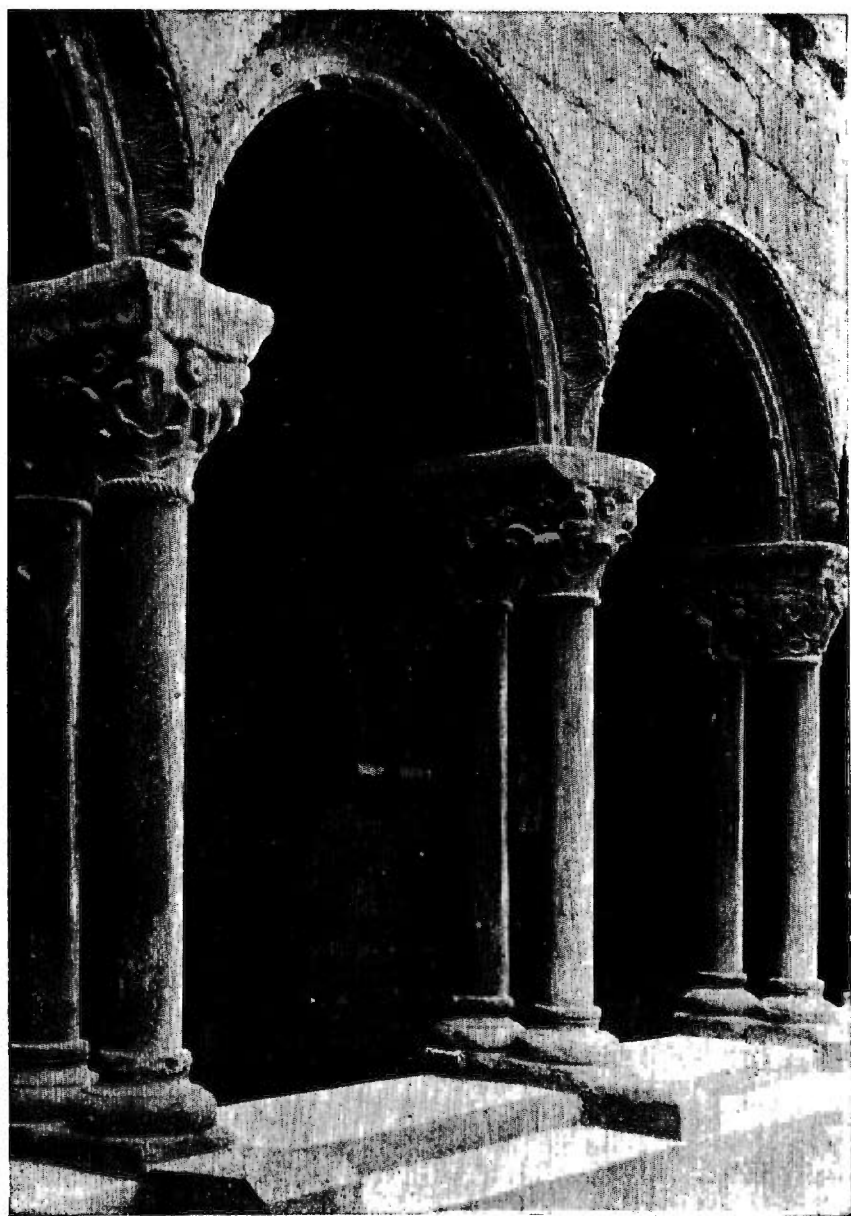

Fig. 2. — Galeria romànica atribuïda a l'abat Ramon de Berga (1172-1206)

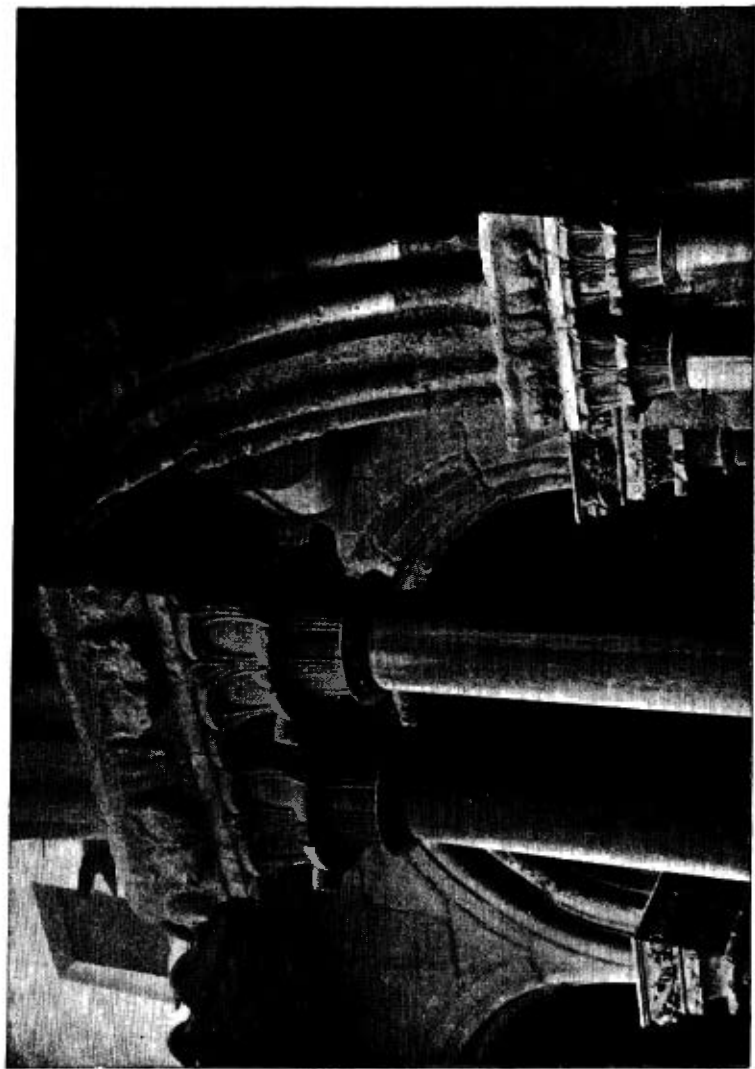

Fig. 3.—Galería del pis superior, obra de l'abat Galecran de Besora (1380-1383)

Fig. 4. — Capitells i àbac de la galeria de ponent, obrada en 1387-1390, escultura de Mestre Colí

Fig. 5. — Capitells i àbac de la galeria de ponent, obrada en 1387-1390, escultura de Mestre Colí

Fig. 6. — Capitells i àbac de la galeria de ponent, obrada en 1387-1390, escultura de Mestre Colí

Fig. 7. — Capitells i àbac de la galeria septentrional, obrada en 1390, escultura de Mestre Jordi de Déu

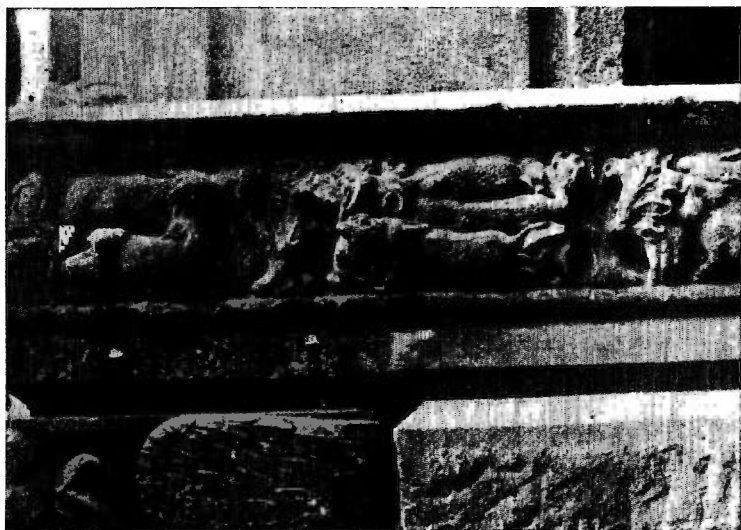

Fig. 8. — Àbac de la galeria septentrional, obrada en 1390,
escultura de Mestre Jordi de Déu

Fig. 9. — Capitells i àbac de la galeria de llevant, obrada en 1401.
Capitells atribuïbles a Mestre Jordi de Déu

Fig. 10. — Capitells i àbac de la galeria de llevant, obra en 1401.
Capitells atribuïbles a Mestre Jordi de Déu

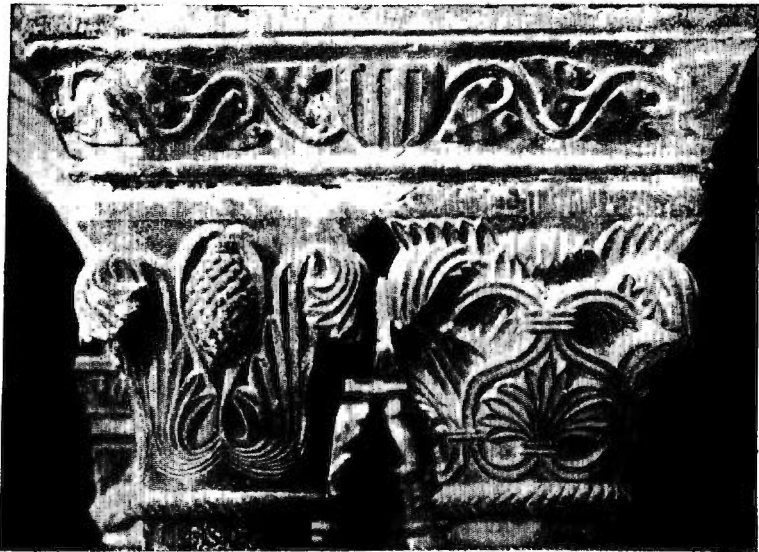

Fig. 11. — Capitells d'imitació romànica en la galeria septentrional,
obra en 1390

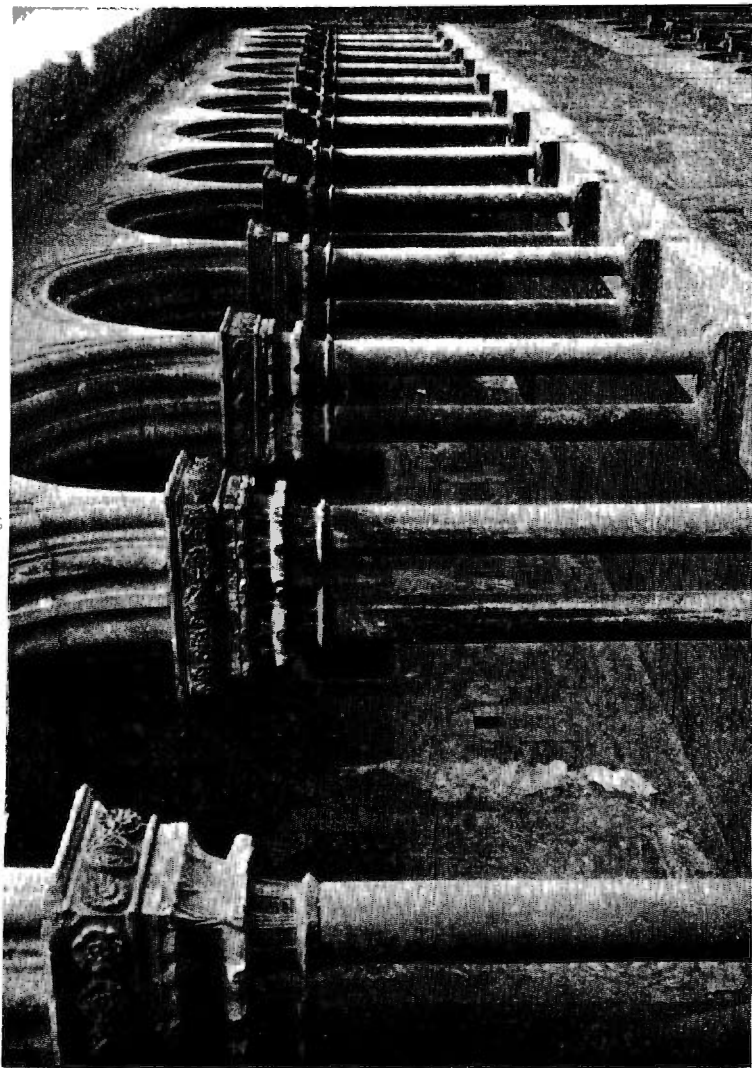

Fig. 14. — Galería de llevant del pis superior, posterior a l'any 1509

Fig. 15. — El naixement: clau de volta obrada vers l'any 1430

Fig. 16. — La coronació de Maria: clau de volta obrada vers l'any 1430

Fig. 12. — Capitells de tema divers en la galeria septentrional del pis superior, obrada en 1509

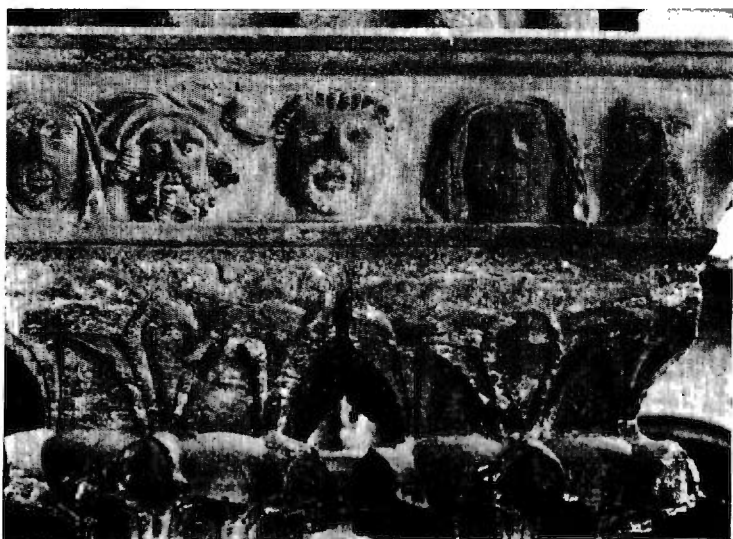

Fig. 13. — Àbac i capitells de la galeria septentrional del pis superior, obrada en 1509

quest plan, que feren el claustre partint de la base d'incorporar la galeria romànica i adaptar-se a ella²⁹. En això reeixiren perfectament fins a donar-li una unitat ben compenetrada per la que no els calgué més que copiar servilment les dimensions i proporcions dels arcs i elements constructius, aparellant les columnes relligades amb semblants àbacs sobre els capitells. Les arquacions foren imitades fins a dotar-les de guardapols, que deixaren llis sense ornamentació, posant en llur intersecció, en comptes de la testa humana, una columneta decorativa de sosteniment. En canvi les bases foren copiades exactament de les que ja existien en la galeria del pis superior, obra de l'abat Besora.

La empremta de l'època es demostrà en els àbacs i en els capitells, no sols en el tallat de les peces, més precises i perfilades, encara que agafen els mateixos volums dels seus models de la galeria romànica, sinó per les ornamentacions i estilitzacions de figures i fullatges que les exornen. Els àbacs no ofereixen, com aquells, una sola superfície llisa que serveix de camp total a l'ornamentació, sinó que aquest resta comprès a la faixa més ampla delimitada superiorment i inferiorment per petits entaulaments. Així mateix els blocs dels capitells, encara que guarden el mateix volum dels romànics, perden les tres puntes superiors sobresortints d'aquestos per allisar-se a una sola superfície, mentre tota la resta del cos devalla per caires esquadrejats quelcom convexes, fins a reunir-se en el pla inferior circular que ha de coronar la columna.

Manquen dos dels àbacs originals en la galeria de ponent, intervinguda per mestre Colí³⁰. En tots ells l'ornamentació es ve a reduir en posar al centre l'escut barrat, de cairó, inscrit dintre un cercle lobulat, al qual flanquegen flors, fulles senzilles o dobles, o cercles lobulats (fig. 4 i 5). En la galeria septentrional persisteix la presència del mateix tipus d'escut o l'escut com en els àbacs de la galeria de l'abat Besora, i acompanyats, més semblantment a aquesta, de fullatges entrelaçats,

²⁹ Això mateix succeí als restauradors gòtics del claustre romànic d'Elna (PUIG I CADAFALCH, FOLGUERA, GODAY: *L'arquitectura romànica a Catalunya*, vol. III, pàg. 275). Com ells a Ripoll no sols s'adaptaren a les proporcions sinó que fins s'abaixaren a la imitació.

³⁰ Aquesta andanada es desplomà i caigué pel febrer de 1847 (PIFERRER: *Cataluña*, vol. II, pàg. 220. — PELLICER: *Reseña histórica*, pàgina 139.)

amb més moviment ornamental que no pas l'obtingut en la rigidesa simètrica dels àbacs de la galeria de ponent (figs. 7 i 11). Aquesta tendència arriba algunes vegades fins a suprimir l'escut central per deixar el pas lliure, a la vegetació que, en un dels àbacs, és substituïda per la representació d'un pastor amb el seu ramat (fig. 8). En la galeria de llevant l'ornamentació dels àbacs participa de la rigidesa de la de ponent i de l'exuberància de la septentrional, sense prescindir dels dos tipus d'escut barrat, adès entre flors i fulles simètriques, adès entre fullatges entreteixits que algú cop es combinen amb testes angulars (figs. 9 i 10).

Els capitells de la galeria de ponent, tres d'ells substituïts per daus de pedra, donen especial preponderància a la figura ornamental en què fins es desenrotllen temes històrics, com la Crucifixió i la Resurrecció de Crist; representacions, com Sant Pere i Sant Pau, un àpat funerari (fig. 4), i figuracions de monjos i personatges sagrats. No manquen escenes alegòriques, com la fembra cavalcant el drac, el guerrer que hi lluita, el monstre engolidor, el centaure arquejador i les sirenes; sovint són testes angulars entre fullatges (fig. 5) o figuracions animals entre les que sobresurten el pelicà, els lleons devorant l'anyell, el lleó lluitant amb el grifol i el gos rosegant un ós (fig. 6). Sembla que l'escultor trobés més avinents de figurar en una massa de capitell més pròxima a la romànica els temes preferits d'aquest art, que sabé tractar, però, desentès del poc relleu que aquell hi donava, aportant-li l'esveltesa i enginy dels dominis tècnics de la seva època.

En canvi en els capitells de la galeria septentrional, un d'ells substituït, igual com hem anotat en els àbacs, hi ha major tendència a revestir-ho tot de fullatge exuberant, entre el qual apareixen sovint ocells i caragols. Amb ell s'hi combinen testes humanes o busts de personatges (fig. 7), al centre o als angles. Manquen, però, els temes històrics, dels quals sols és una excepció la representació de la Verge Maria amb l'Infant acompanyada de les Santes Bàrbara, Magdalena i Catarina; com a motius alegòrics cal esmentar un bust femeni duent dos porcs encadenats, dos músics amb un àngel, les fembres pentinant-se i donant-se les mans; també surten monstres alats, bèsties amb testa humana i gossos.

Els capitells de la galeria de llevant, semblantment als respectius àbacs, participen dels temes desenrotllats en els capitells de les dues galeries anteriors, però amb molta més sobrietat en el fullatge i amb més rigidesa de composició. Generalment els omplen quatre testes o bustos de personatges fantàstics, sagrats o de sants (fig. 9). Entre les escenes es veu la Verge amb l'Infant, la testa de S. Joan Baptista duta a la safata per un personatge entre dos bustos, que porten una antorxa encesa (fig. 10), S. Jordi occint el drac acompanyat de la donzella, un benaurat entre àngels i no manquen la fembra subjectant els lleons i els monstres.

Així com els arquitectes foren obligats a reproduir la galeria romànica, també els escultors degueren accommodar-se, en els blocs que s'els destinava, a omplir ures superfícies que conso-nessin amb els elements decoratius d'aquella. En la galeria septentrional foren aprofitats alguns capitells romànics; però per aquesta i per la de ponent s'esculpiren uns pocs capitells que són una imitació, servil i mancada de gràcia, d'exemplars romànics, en els què l'ornamentació pròpia d'aquests ion cisellada en el bloc característic comú a tots els altres capitells gòtics (fig. 11). Certa selecció de temes, malgrat tendir més a l'ornamentació de fullatge tal com l'entenia l'art gòtic, demostra, sobretot en les figures, aquest intent, per més que els escultors saberen tractar-les acomodats a l'expressió del temps i a l'enginy del propi estil. La curta notícia conservada pel monjo Olzinelles del contracte amb Jordi de Déu ens fa saber que els capitells havien d'ésser amb figures, tals com els obrats pel mestre Colí en la galeria de ponent. En això s'endevena la idea dels monjos en la continuació del claustre, que el volien que resultés harmònic del tot amb la galeria primitiva, i a ella en definitiva s'adaptaren els escultors, sortint-se airosos dels àbacs perquè en la galeria superior de l'abat Besora s'els resolva ja el conflicte, i acomodant-se com pogueren en els capitells, sense prou espai per a figurar-hi cicles històrics en sèrie tal com amava l'època, i recorrent a resoldre'ls figuradament a la manera que podrien haver enllestit una afrontació de dues carteles. Artísticament l'obra escultòrica resulta més recixida en la galeria de ponent, intervinguda pel mestre Colí, i molt més feixuga i fluixa en la galeria de llevant i en canvi els temes vegetals són d'una gran riquesa

i finor d'entrellaços en la galeria septentrional que, segons els contractes, resulta ésser obra del mestre Jordi de Déu.

En entrar al segle xv, el claustre del monestir, comprenia, doncs, sencer el pis inferior i tenia sols la galeria en el superior, contruïda per l'abat Galceran de Besora al costat de les parets de la basílica. Per tant, mancava proseguir aquesta part per a deixar-lo tota'ment enllestit. De les notes d'Olzinelles es despren que això no tingué lloc fins cent anys després, a principis del segle xvi. Sembla que l'intent era de continuar tot seguit les galeries que mancaven³¹ i a ell es devien preparar els monjos quan s'esdevingué, en 1428, l'afrós terratrèmol que ensorrà la volta de la nau principal de la basílica i que causà greus desperfectes en els campanars, sagristia i en altres indrets; amb això foren obligats d'esmerçar grans quantitats en obres de reparació i acabament del temple, deixant de banda el claustre³². Demés passaren encara llargs períodes de penúria econòmica sense realitats per enllestir-lo d'una vegada.

Ignorem en quina anyada fou represa la construcció de bellnou, la qual deuria començar per la galeria superior de ponent. Olzinelles ens recorda que la galeria següent o septentrional, corresponent a la part on hi hagué el refetor, fou contractada a 14 d'agost de 1509 i que pel gener de 1510 es lliuraren les èpoques de l'obra, sense que ell en conservés nota³³. Poc després seguí la darrera galeria que mancava, o sigui la de llevant. Les dades ens porten a l'abaciat de Jaume, cardenal de Sant Climent (1506-1517), en temps del qual fou llevat l'embarg de les vendes de l'abadia, que hi degueren ésser esmerçades, segons

³¹ OLZINELLES en els *Apuntes para el Abaciologio*, diu que (del temps de l'abadiat de Berenguer de Rajadell (1409-1410) coneix una carta de Marc de Vilalba, abat de Montserrat, que anteriorment ho fou de Ripoll (1408-1409) en la que s'excusa de donar cap quantitat per fer les obres del claustre de Ripoll, cosa que li havien demanat els monjos d'aquest monestir, puix que per a continuar l'obra havia donat 500 florins el monjo Fra Guillem de Colldcanes.

³² PELLICER (*Reseña histórica*, pàg. 95) cregué que les obres fetes en el claustre després d'aquest esdeveniment s'executaren per a reparar els desperfectes originats amb el terratrèmol, puix està en la idea que en aquella època ja eren complerts. Olzinelles, coneixedor de la documentació, remarca especialment que no es tracta de cap reparació, sinó de construcció. De fet en les notes conservades sobre els desperfectes del terratrèmol mai no es parla que el claustre en sortís darrificat.

³³ OLZINELLES en *Apuntes para el Abaciologio*, remet als Manuals de Baudili Genover.

afirma l'abaciologi manuscrit ripollès de l'any 1745, el qual adjunta que les armes d'aquest cardenal foren pintades en la paret del claustre ³⁴.

Encara en aquesta empresa, arquitectes i escultors es limitaren a reproduir servilment una mostra precedent, en aquest cas la galeria de l'abat Besora que els calia continuar, i en això reeixiren a maravella, puix tota l'obra afegida hi fa una perfecta solució de continuïtat, amb una repetició d'àbacs, capitells i bases (fig. 1 i 14). Els capitells hi són tallats idèntics amb els dos rengles sobreposats de fullatge; solament en la galeria septentrional datada en 1509 alguns pocs, sense sortir-se del volum comú, s'enriqueixen amb altre motiu de fulles (fig. 12). En canvi els àbacs ofereixen el camp a una més lliure composició ornamental, que tot i partint de la base distributiva dels elements que ofereixen els de la galeria de Besora, s'acosten més inspirats d'aprop amb els de les altres galeries gòtiques del pis inferior. Així els àbacs de la galeria de ponent tenen per tema central l'escut barrat en cairó dintre cercle lobulat, posat entre fulles. En la galeria datada de 1509, manca l'escut que sols en un cas és portat per dos lleons, i la superfície és destinada a rebre fantasioses composicions de fullatge, entrelleços, filactèries amb flors, testes humanes als angles (fig. 13) o omplint tot el camper, o dracs i animals. En la galeria de llevant retorna com a tema central l'escut tradicional dintre el cercle lobulat o solament en cairó, entre flors, fullatges o palmetes i també suportat per àngels (fig. 14). En conjunt és una obra més pobre i monòtona que no pas la de les galeries inferiors on abunden amb més riquesa i moviment els temes cisellats pels escultors en àbacs i capitells.

Ja l'abat Besora en fer la galeria superior posà un sostre intermig de fusta sostingut amb mènsules, i així mateix en fusta disposà la coberta. En continuar les altres galeries, sostres i coberta foren igualment executats en fusteria i, segons testimoniances, els campers de l'enteixinat foren policromats.

³⁴ Una còpia d'aquest abaciologi es conserva entre els papers d'Olivéles. En ella es llegeix que *claustra fuerunt reparata*. D'aquí collí la notícia PELLICER (*Reseña histórica*, pàg. 95) per atribuir una ruïna a aquell terratrèmol.

II. — L'OBRA GÒTICA DE LA BASÍLICA

L'històric terratrèmol del dia de la Candelera, 2 de febrer de l'any 1428, passà pel monestir ripollès amb un record inborrable que els documents coetanis qualificaren d'horrorós i espaventable per les destroces causades a les construccions³⁵. Amb aquella forta sotragada sísmica s'esfondrà totalment la volta de la nau central de la basílica olivara, i amb ella seguí la ruïna del cimbori i de la testera de l'absis major i demés *campanile sive cloquer ecclesiae dicti monasterii fuit ita concussum quod est in parte dirutum et in parte minatur ruinam, et sacristia ipsius ecclesiae fuit totaliter diruta et funditus eversa, et encarcamenta justea in quibus vestimenta et alia orramenta ipsius ecclesiae recondebantur in ipsa sacristia occasione ipsius dirutionis fuerunt totaliter fracta, nec non navis vocata de sent Gregori ipsius ecclesiae fuit diruta et eversa*³⁶.

El servei diví del temple restà interromput amb la massa de material que obstruïa l'església deixada a cel ras. Calgué edificar una església provisional en el pati anomenat del Corral, situat davant de la basílica, perquè les obres a fer en aquesta requerien molt de temps. Aleshores el monestir travessava un període econòmic bastant crític que l'impecia d'afrontar tot sol els immensos dispendis que exigia la restauració. Així aquesta resultà molt laboriosa i calgué molt coratge, per a prosseguir-la, a l'abat Dalmau de Cartellà (1410-1439), qui morí molt abans que no fos totalment enllestida³⁷.

D'entre els pocs cabals que de seguida s'hi esmerçaren dels béns de la casa, consten 200 florins d'or d'Aragó que pagà el monjo sacristà Fra. Bernat Costa a qui el monestir, malgrat

³⁵ Tenim notícies particulars d'aquest esdeveniment en una *Nota de varios documentos sobre los terremotos del siglo XV que hasta ahora se han hallado en el archivo de Ripoll*, compilada per Fra Roc d'Olzinelles i tramesa al canonge Ripoll (Arxiu Capitular de Vich: *Varios*, vol. III, núm. 3). D'aquest document provenen en gran part les notícies i dades que referirem.

³⁶ Nota igualment conservada per OLZINELLES: *Notas de Manuals* (Arxiu Episcopal de Vich, sig. 2059, IX) que diu que la còpia d'un paper coetani posat dins les cobertes del *Llibre de notes* de Puig, de l'any 1460.

³⁷ OLZINELLES: *Apuntes para el Abaciologio* (Arxiu Episcopal de Vich; sig. 2051, IV.)

ell, volia carregar totes les despeses a fer. La major part d'aquest diner s'esmunyí, segons consta en les èpoques, per un *preu fet de la obra del sol de la sglesia*³⁸. Demés d'altres quantitats aportades per la casa, consta sempre en totes les escriptures i fins en els comptes de les obres, que hi hagué un donatiu de 2.500 florins fet en dues o tres pagues en 1430, per Marc de Villalba, abat de Montserrat, qui anteriorment ho havia estat de Ripoll. Fins l'escut d'aquest esplèndid donador fou posat en l'arrenc dels arcs de les voltes noves i en les claus d'elles, alternant amb l'escut de Dalmau de Cartellà, abat de Ripoll, segurament per a demostrar que l'obra es féu en el seu temps i a despesa del monestir de Montserrat, com ho diuen totes les escriptures i com es despren de la manera que el mateix Marc de Villalba entregava els diners, prescrivint com i qui devia administrar-los. En canvi l'abaciologi manuscrit de Ripoll de 1745, diu que les voltes foren reïetes per aquells dos abats *de pecuniis reperiis miraculose*³⁹. Fra Roc d'Olzinelles, a qui seguim en aquestes notícies, pogué esbrinar la procedència del diner i la manera com fou lliurat⁴⁰. Diu que d'un procés instruit en 1441, resulta que Fra Antoni de Vilella, monjo de Ripoll, fent reparacions en la seva casa, va trovar en un amagatall uns 2.080 florins, dels quals esmerçà els 80 per pagar aquelles reparacions. Confià el secret al monjo cambrer Fra Bartomeu Garriga i ambdós acordaren no dir res a ningú, a fi que l'abat no donés altra destinació a aquella quantitat remanent que ells amb bon desig volien fer efectiva per tercera persona amb destí a les obres de l'església. Així Fra Garriga es convingué en secret amb el monjo obrer Fra Bartomeu d'Aragó dient-li que sabia una persona que volia servir l'anònim que donaria aquella quantitat per mans d'altre i que el més indicat per fer-ho era l'abat de Montserrat. El monjo obrer s'entrevistà amb l'abat Marc de Villalba qui de primer s'hi resistí, però després accedí a fer-ho afegint-li del seu propi peculí 500 florins més. Així s'explica que la donació del total figurés com a seva si els secrets convenis no s'haguessin revelat en el procés posterior.

³⁸ OLZINELLES: *Notas de Manuales*.

³⁹ Còpia entre els papers d'Olzinelles.

⁴⁰ OLZINELLES: *Nota de varios documentos sobre los terremotos, i també: Apuntes para el Abaciología*.

No bastaren ni de bon tros per les obres aquestes quantitats i, a 19 de juliol de 1431, el monestir creà un censal de 15.000 sous a favor de l'església de Vich. Més tard, en 1433, consta que Fra Jaume Miquel, paborde de Berga féu un donatiu de 165 lliures de tern. A 6 de març de 1434 els monjos prengueren encara un censal de 327 lliures i 10 sous de tern i un altre de 750 lliures de tern pres a l'administració de fundacions de Vich⁴². En una aprovació de comptes de l'obra, feta a 22 de març del mateix any, consta que es portaven invertides fins aleshores 1.277 lliures, 14 sous i 3 diners de tern, sense comptar amb els molts comptes pendents que hi havia i en ço que restava a mig fer⁴³.

Poques notes conservà l'Olzinelles referents a les obres. Sols esmenta que a 27 de novembre de 1430 Joan Garriga de Puigcerdà contractà el preu fet de la calç, i que a 15 de maig de 1432, Jaume Graell, de Barcelona, empenia el preu fet de la volta sobre l'altar major, en substitució del cimbori romànic, per 425 florins d'or⁴⁴. La nova coberta de la nau major fou feta a la manera gòtica amb voltes sostingudes per nervures reunides en seccions cap al centre on es lligaren amb claus esculpides⁴⁵. Aquesta obra feixuga adicionada als murs romànics, sense ésser-hi íntimament relligada i produïda amb unitat des de la mateixa massa estructòrica, fou en perjudici de la venerable basílica i la que més contribuí al seu enderroc passat l'incendi i l'abandonament del 1835. D'ella només resten, actualment conservades en els murs del claustre, les claus esculpturades, de grandiosos tamany, on foren representades les més escaients es-

⁴² OLZINELLES: *Notas de varios documentos sobre los terremotos.*

⁴³ OLZINELLES, *ibidem*.

⁴⁴ OLZINELLES, *ibidem*.

⁴⁵ D'ella se'n pot tenir una idea en els dibuixos de les seccions verticals de la nau major i del transepte que dona BARRAQUER (*Las casas de religiosos en Cataluña*, vol. I, pàgs. 20-21) i en les fotografies preses abans de la restauració (PUIG i CADAFALCH, FOIGUERA, GODAY: *L'arquitectura romànica a Catalunya*, vol. II, fig. 73, 74.)

Ja en el segle anterior s'havia afegit a la basílica el pòrtic de cinc arcades de punt d'ametlla sobre íeixos de columnes gòtiques que fa de galilea a la basílica i sopluga la portalada. S'ha atribuït la construcció a l'abat Ramon de Vilàragut, a 1280-1310 (PELLICER: *Reseña histórica de S. María de Ripoll*, pàg. 76). En l'extrem esquerra d'ell, l'abat Jaume de Vivers (1351-1362) hi erigí la capella i altar de Sant Vicenç (PELLICER, *id.* pàg. 82, nota 2). Pocs anys després, en 1377, el monjo sacristà N. Umbrells completava l'obra amb unes noves portes d'ingrés al temple. VILLANUEVA: *Viaje literario*, vol. VIII, pàg. 32.

cenes del cicle històric-dogmàtic de la vida de Jesús, relacionades amb la Verge Maria; l'Anunciació, el Naixement de Jesús (fig. 15), l'Adoració dels magos, la Ressurrecció, l'Ascensió, la Pentecosta, Crist regnant al cel, l'Assumpció i la Coronació de Maria (fig. 16), posades per aquest ordre des de l'ingrés al temple fins al damunt de l'altar ⁴⁵. Demés se'n conserven quatre de menor tamany amb la figuració dels Evangelistes que es degueren combinar en la volta del creuer entorn de la clau major. Ignorem el nom de l'escultor que sabé jugar amb habilitat remarcable unes figures precises de volum ajustat i de moviment graciosos dintre els espais circulars de la pedra, amb unes composicions riques i ben distribuïdes.

Enllestida la coberta que era l'obra principal i més necessària per a rependre el culte dintre la basílica, les altres reparacions no corrien tanta pressa i degueren fer-se a mida que es podia. Per això s'explica que es perllonguessin calmosament, com es despren d'una comunicació signada per l'abat Bertran de Samasó, a 18 d'abril de 1441, referent als espolis dels monjos, en què indica que mancava molt a fer-hi ⁴⁶. No consta en les notes que comentem si fou reparat el campanar que havia quedat tan malmès. Caldria creure que sí, i donaria dret a pensar-ho el fet que, a 28 de desembre de 1461, es féu contracte de *un seny e la campana de les ores a obs de la Iglesia del monestir fahedors per mestre Tomàs Basot mestre de senys del burch de S. Marie del bisbat de Turs; lo seny entonat un punt pus baix del seny apeliat angles* ⁴⁷. Però tot porta a creure que aquell campanar fou totalment abandonat, puix que abans de la destrucció del 1835 solament s'aixecava el magnífic campanar més proper al claustre, pel qual devia construir-se aleshores aquella campana ⁴⁸.

⁴⁵ Dóna aquesta col·locació lògica PELLICER (*Reseña històrica*, pàg. 94) qui encara havia vist algunes claus posades en el seu lloc.

⁴⁶ OLZINELLES: *Apuntes para el Abaciología*.

⁴⁷ OLZINELLES: *Notas de Manuales*. — PELLICER (*Reseña històrica*, pàg. 98) menciona que a 10 maig de 1549 es fongué una nova campana dedicada a Sant Eudald.

⁴⁸ Així es dedueix dels plànols publicats per BARRAQUER (*Las casas de religiosos en Cataluña*, vol. I, pàgs. 19 i 26) on sols s'indica un campanar, el proper al claustre, mentre el lloc on corresponia el segon es veu incorporat a les raus de la basílica. Vegi's també les fotografies preses abans de la restauració (PUIG I CADAFALCH: *L'arquitectura romànica a Catalunya*, vol. II, figures 67-71.)

Com a complement de l'obra gòtica degué seguir també la construcció del chor monàstic en mig de la nau central amb els dos rengles de cadiratges pels monjos⁴⁹. Les parets exteriors foren aprofitades per adossar-li alguns sepulcres abacials. Més tard s'aixecà encara un altre chor alt al cap d'avall de la nau central sobre l'ingrés del temple, en el qual s'instal·là un gran orgue⁵⁰, construït en 1701 pel preu de 135 doblons pel trinitari descalç Fra Bartomeu Triay, mestre organer, que l'any següent per 14 doblons en féu un altre de portàtil⁵¹.

Malgrat la nova volta gòtica de la nau central que atenyia fins a modificar el centre del creuer i part superior de l'absis principal, es pot dir que en substància encara es mantenia magníficament l'estructura romànica de la construcció. La basilica, però, tenia la fesomia interna aminorada i entorpida per tants afegiments i canvis. Amb el decurs dels anys, aquell esforç titànic fet per a salvar-la contribuï lentament a l'obertura de les parets. Altra vegada els monjos degueren pensar en reparacions serioses que s'efectuaren en els anys 1826-1831⁵², sota la direcció de l'arquitecte vigatà Josep Morató⁵³. Les modes neoclàssiques dels temps, a gust de tothom, sacrificaren aquells murs venerables a una adaptació incongruent, en comptes de subjectar-la a una restauració entesa que no estava pas aleshores al seu abast. Les cinc naus basilicals foren reduïdes a tres refonent en una de sola les dues de cada banda mitjançant la supressió de pilars i columnes que les dividien i deixant els murs sospesos sobre arcuacions i voltes dictades per les regles de l'art en boga, executades fidelment fins a deixar les parets revestides de guix⁵⁴. Al cap de cinc anys, en 1835, l'incendi de la basilica portà el seu abandonament definitiu i la incúria dels anys demostrà com tota aquella renovació era incapaç d'evitar un esfondrament, puix que abans del 1860 caigueren soro-

⁴⁹ BARRAQUER: *Las casas de religiosos en Cataluña*, vol. I, pàg. 21.
— Vegi's la posició del chor en el plan que dona a pàg. 26.

⁵⁰ BARRAQUER: *Id. id.*, pàg. 21.

⁵¹ OLZINELLES: *Apuntes para el Abaciologio*. Remet a *Llibre de Resolucions capitulars*, vol. V.

⁵² PELLICER: *Reseña histórica de S. María de Ripoll*, pàg. 132.

⁵³ Museu Episcopal de Vich. Papers d'Artistes.

⁵⁴ Es pot tenir una idea de com quedà la basilica amb aquestes transformacions en els plan publicat per BARRAQUER (*Las casas de religiosos en Cataluña*, vol. I, pàg. 19) i PUIG I CADAFALCH (*L'arquitectura romànica a Catalunya*, vol. II, fig. 71).

llosament les voltes gòtiques i els murs romànics s'adreçaren fermes per a derriar la coberta que els corresponia per tradició⁵⁵. Així els restauradors moderns tingueren el camí més expedit per a reintegrar en el seu antic esplendor la basílica olivana.

III. — NOTES SOBRE ALTARS

El monestir de Ripoll sempre ha estat dedicat a Santa Maria. Ella hi ha estat venerada pels monjos ja des de la primera dedicació històrica del temple en 888, mantinguda en les tres següents. Les dues primeres esglésies successives enderrocades per donar lloc a altres de més cabuda, la tingueren per titular en l'altar principal o potser únic, ja que no ens consten notícies d'haver-se'n hi erigit c'altres.

La tercera basílica, consagrada en 977, contingué cinc altars, segurament abrigallats en els cinc absis del tester, el mitjà dels quals perseverà en la dedicació tradicional a Santa Maria. Els altres quatre que són expressament anomenats en l'acta de la dedicació foren intitulats a Sant Salvador, a Sant Miquel Arcàngel, a Sant Ponç i a la Santa Creu⁵⁶. En els dos inventaris, el de l'any 979 i el de 1008, podem veure la riquesa de la indumentària i del mobiliari que serviria pel culte i pel seu ornament⁵⁷. El primer ens menciona una *crux aurea cum lapidibus* que el segon especifica *in quo est lignum domini*, la qual es devia venerar en l'altar dedicat a la Santa Creu. També parla de dues *tabule argenteae* que podien ésser els dos *pallii optimi* junt amb *unum vetustissimum qui iacet super aram*, que el segon inventari col·loca *in alterio S. Marie*. En aquest darrer s'esmenta l'altar de Sant Ponç i també un altre dedicat a la Trinitat que fàcilment serà el mateix que l'acta de dedicació diu intitulat a Sant Salvador.

La basílica de l'abat Oliva, consagrada en 1032, tot i ésser més immersa amb set absis abocats al transepte per abrigallar altres tants altars, conservà la intitulació principal a Santa Maria, i pels inventaris següents podem veure com hi foren

⁵⁵ PELLICER: *Reseña histórica*, pàg. 141.

⁵⁶ *Marca Hispanica*. Apèndix CXXIII.

⁵⁷ Vegeu apèndix II.

conservats els quatre altres altars de l'església anterior amb les mateixes advocacions, llevat del de Sant Miquel Arcàngel que sembla canviat per una dedicació a Sant Rafael, segons resulta dels inventaris del 1046 i del 1066. Els dos restants es degueren intitular a Sant Nicolau i a Sant Benet i demés hi hagué un altar dedicat a Sant Jordi. Més tard es menciona un altar dedicat a Sant Joan en el primer dels inventaris sense data que semblen presos en el segle XII.

Des de l'inventari pres a la mort de l'abat Oliva en 1046 i a través del següents que donem en els apèndix, ens és permès encara seguir l'augment dels béns litúrgics, i en especial en relació amb els altars. El més noble de tots, el dedicat a Santa Maria amb gran quantitat de relíquies⁵⁵, consistia en una taula de jaspi posada en grups primorosament esculpturats que presentaven les lluites entre les passions i la raó, segons Pellicer⁵⁹. Sabem, però, d'altra banda que l'abat Oliva *altare eodem modo construxit auro et argenio et preciosis lapidibus similiter*⁶⁰, això és, tal com s'ha interpretat, un avant altar d'orfebreria que segons Villanueva pesava 30 marcs d'or⁶¹, i segons Pellicer s'hi invertiren 160 unces d'or i gran quantitat de plata⁶². Ja l'antic traductor català dels *Gesta Comitum*, que segurament conegué l'altar, traduí el verb *construxit* per *cobrir*, insistent encara amb aquesta mateixa paraula dintre de la frase⁶³. De fet s'acosta més a les notes concises de l'inventari del 1046, pres després de la mort d'aquell gran abat, que descriu així aquesta obra: *In primis in altare Sancte Dei Genitricis Marie tabulam cohoptatam auro cum lapidibus et smaltis*

⁵⁵ Aquestes úniques relíquies són enumerades en el *Sermo in dedicatione ecclesie S. Mariæ Ripollensis* publicat per VILLANUEVA (*Viaje literario*, vol. VIII, apèndix II, pàgs. 210-215) que havia estat atribuït a l'abat Oliva (Cfr. A. M. ALEARDA: *L'Abat Oliva fundador de Montserrat*, pàg. 248.)

⁵⁹ *Reseña histórica de Santa María de Ripoll*, pàg. 40: *Id.*: Segona edició, pàg. 71, nota 2, diu que durant la seva delegació va recollir els fragments que en quedaven i que gairebé va completar-los. Era sencera encara quan la vegé Villanueva, qui l'atribueix a Oliva (*Viaje literario*, vol. VIII, pàg. 26.)

⁶⁰ *Gesta Comitum Barcinonensium*, cap. X. (*Marca Hispanica*, col. 543.)

⁶¹ *Viaje literario*, vol. VIII, pàg. 26-27 i vol. XIV, pàg. 48.

⁶² *Reseña histórica*, pàg. 40. — *Id.* Segona edició, pàg. 72. — M. N. GUDOL (*Els Primíius*, Barcelona 1929, vol. II; pàg. 30; nota 3) cregué que Pellicer confongué el retaula amb el palli.

⁶³ *Gesta Comitum. Cròniques Catalanes*, edició MASSÓ I TORRENTS, vol. I, pàg. 125.

16; *tabulas coopertas argento 2, columnas ciborii coopertas argento et desuper tabulam coopertam argento*. Això és la taula de l'altar recoberta amb un palli d'or al davant i amb dos d'argent als costats, protegida sota un cibori amb el sostre i les columnes cobertes d'argent. Igualment surten numerats els pallis de mateix altar en l'inventari del 1066, encara que en aquest no es menciona el cibori, cosa que no és d'extranyar, puix en inventaris posteriors no es diu res dels pallis, mentre en l'inventari darrer, redactat vers l'any 1190, surt indicat el cibori indirectament quan es parla de *et 14 ampullas n ciborio*. Aquests pallis riquíssims, sobre tot el davanter, tot d'or, ornamentat de pedres precioses i esmalts, devia ésser semblant al de l'altar de la Seu de Girona⁶⁴. L'inventari del 1046 diu que contenia setze esmalts; en canvi el següent de 1066 li adjudica vint-i-quatre⁶⁵.

Els altres altars també tingueren pallis d'orfebreia. L'inventari del 1045, després de descriure els de l'altar principal, diu: *in vitario S. Poncii et S. Benedicti similiter*, no que fossin decorats igualment, sinó que en quiscun d'ells també hi havia un palli d'argent en l'avant altar. Més clar es pot veure en l'inventari del 1066 en què es menciona: *in altare S. Crucis, ac S. Poncii nec non et S. Salvatoris tabulas 3 cooperta argento*. El primer dels inventaris sense data, però del segle XII, enumera senzillament *tabule 5 ex argento et sexta ex auro*, o sigui les dues que feien companyia al palli d'or en l'altar principal i les tres posades en els altars designats per l'inventari del 1066. Amb tota versemblança entre aquests es conservaren els dos pallis d'argent anteriors a Oliva, mencionats ja en l'inventari de l'any 979, que podien ésser els dos únics esmentats enfora dels pertanyents a l'altar major, a la mort d'Oliva. En el text dels inventaris es pot veure la riquesa d'orfebreria i d'estofes, posada al servei de l'ornament de tants altars per l'exercici del culte.

Podem seguir algunes de les modificacions històriques esdevingudes en l'altar principal entorn de la gran riquesa amb què Benjoïà l'abat Oliva. Possiblement en el segle XIII degué

⁶⁴ Vegi's: MN. GUDIOL: *El Primitius*, vol. II, pàg. 29.

⁶⁵ Podia ésser que fos enriquït i millorat posteriorment com succeí amb el palli d'or de Girona.

afegir-s'hi la imatge en talla de Maria Regina sentada en tron, que més tard pendrà un culte especial i que subsistí fins a l'any 1835⁶⁶. En el segle xv, després de l'obra nova del temple, es col·locà un retaule com a fons d'altar, concordat per l'abat Bertran de Samasó (1440-1548) amb el pintor Jaume Huguet, a 26 de novembre de 1455, per preu de 80 florins, el qual devia estar enllestit per la festivitat de l'Assumpció de l'any següent⁶⁷. Encara aleshores estava a lloc el bellíssim altar romànic amb els seus pallis, quan vuit anys més tard, en 1463, la gent d'en Rocabertí entrà violentament en el temple i el despullà d'una manera ignominiosa dels pallis i objectes d'orfebrenria, atrevint-se fins a arrancar els que cobrien l'altar de la Verge Maria⁶⁸. Des d'aleshores restà despullat dels seus millors ornaments fins al 14 de març de 1623, en què l'abat Pere Sanç n'extregué les relíquies abundoses que contenia i el consagrà de bell nou el dia 25 d'abril següent⁶⁹. Sense remoure's la taula de l'altar del lloc tradicional, es surmontà amb una sola creu posada en mig de quatre arquetes d'argent que contenien les relíquies extretes, mentre la imatge de la Verge continuà venerada en el retaule del fons provist també de taula d'altar⁷⁰. A fi del mateix segle, noves modificacions degueren tornar a canviar aquesta disposició, donant tota la importància al culte popular de la imatge de la Verge que fou col·locada en un sol altar al fons de l'absis, enmig d'un gran retaule d'arquitectura,

⁶⁶ Es refereixen a la imatge: PUJADES: *Crònica Universal del Principado de Cataluña*. Llib. XII, cap. X. — CAMÓS: *Jardín de María*, Barcelona 1697, llib. VII, cap. IX, pàg. 308. — VILLANUEVA, *Viaje literario*, vol. VIII, pàg. 28. — Era obrada en fusta i tenia cinc palms i un quart d'alçada, estava sentada i tenia segut a l'esquerra el Nen que benia amb la dreta i sostenia una bola a l'esquerra. Com totes les imatges venerades, fou revestida amb draps postissos en èpoques de mal gust i així la popularitzà un gravat a l'aram, del segle XVIII, la planxa del qual es conserva en el Museu Episcopal de Vich, reproduïda per PELLICER en la seva obra: *Reseña histórica de Santa María de Ripoll*, Gerona, 1878, el qual diu (pàg. 136) que n'era depositari aleshores el ripollès Manuel Duran.

⁶⁷ Publicà el contracte SANPERE I MIQUEL: *Los escultorcentistas catalanes*, vol. II, document XII.

⁶⁸ VILLANUEVA: *Viaje literario*, vol. VIII, pàgs. 26-27. — Vol. XVIII, pàg. 102. — Aquest fet motivà que Joan Margarit, bisbe de Girona, escrivís el seu tractat *Templum Domini* del qual Villanueva vegé un exemplar en la Catedral de Barcelona.

⁶⁹ OLZINELLES: *Apuntes para el Abaciologio*.

⁷⁰ Així els vegé en aquesta època i els descriu PUJADES: *Crònica Universal del Principado de Cataluña*. Llib. XII, cap. X.

en fusta, segons la moda del temps⁷¹, el qual fou combinat amb un camaril sobreafegit al darrera de l'absis, construït en 1686, a despesa de Fra Antoni Solanell, coadjutor del paborde d'Aja que ho era el seu oncle Fra Clement Solanell, i continuat en 1705 a despesa de Fra Ferran Fiviller, paborde de Palau⁷². Aquesta modificació no solament alterà tota la fesomia de l'absis major, sinó que obligà a la supressió dels altars primitius instal·lats en els dos absidiols adjunts en els que es cercà la comunicació al camaril mitjançant les escales d'accès⁷³.

Era una època en què ja hi havia diversos altars escampats per les parets del temple, sobre alguns dels quals estem documentats. Així sabem que Huc de Mataplana, per testament de 7 de les nones d'octubre de 1238, fundà un benefici en un altar, dedicat a Sant Francesc d'Asís, aixecat per ell⁷⁴. Aquest Sant morí en 1226 i fou canonitzat en 1228. Sembla que els monjos ripollencs ja celebraven la seva festivitat en 1231. És interessant precisar aquestes dades perquè coneixem notes documentals referents al retaule o pali construït aleshores per aquest altar, puix que després de romandre molts segles a Ripoll, a 28 de març de 1612, els monjos en feren donació als frares caputxins del convent de Vich. El document que els el otorga s'hi refereix d'aquesta manera: "*quoddam retabulum antiquissimum et tale quod non potest humaniter judicari quod quantumque tempus fuerit elapsum a sua pictura et constructione hoc solum dici et adversari potest quod est unum ex retabulis seu picturis antiquioribus omnium aliorum retabulorum quae in dicto monasterio reperiuntur, et est certum quod dictum monasterium est antiquissimum et fundatum plus septingentum annorum, pictum in hunc modum quoniam in medio ipsius est pictus Deus Pater Omnipotens quatuor signis Evangelistarum circuitus et in parte dextera est pictus Pater S. Franciscus quan-*

⁷¹ VILLANUEVA diu que era de bastante buen gusto (*Viaje literario*, vol. VIII, pàg. 26.) Sembla que perdurà fins l'any 1835 (BARRAQUER: *Las casas de religiosos en Cataluña*, vol. I, pàg. 22).

⁷² OLZINELLES: *Apuntes para el Abaciologio*.

⁷³ Hom es pot donar compte d'aquesta deturpació exterior en unes fotografies preses abans de la restauració (PUIG I CADAFALCH: *L'arquitectura romànica a Catalunya*, vol. II, figures 67 i 68) i en els plànols del monestir del 1835. (BARRAQUER: *Las casas de religiosos en Cataluña*, vol. I, pàgs. 19 i 26).

⁷⁴ Manuscrits d'Olzinelles (Arxiu Episcopal de Vich: Sig. 2059) copia el testament del Cartoral de l'Almoïneria, pàg. 46.

do predicabat populo et avibus, et in parte sinistra quando dictus Pater S. Franciscus ab humanis discessit, et quando sepultus fuit, in quo quidem retabulo tam dictus Pater S. Franciscus quam ceteri religiosi sunt picti cum scissura capillae qua nunc inter dictos Patres Caputxinos utitur"⁷⁵. Segons resulta de la descripció, es tractava d'una pintura en taula amb el Pantocràtor al centre enmig dels símbols dels evangelistes, acompanyat de dues escenes per banda, una sobre l'altra: a la dreta, Sant Francesc predicant al poble i a sota l'escera del Sant predicant als ocells; a l'esquerra, la mort i a sota el sepeli.

Alguns anys després s'erigí també un altar a Sant Domènec, que l'abaciologi manuscrit de l'any 1745 afirma que fou obra de l'abat Bertran Desbach (1258-1280): *construxit altare Sei. Dominici revelatione per sanctum Dominicum ei facta qui fuit socius suus et contemporaneus Romae et traxit veram efigiem dicti Sci. Dominici de Gusman quae nunc extat in altare sub ipsius invocatione iuxta fontes baptismales*. Olzinelles anota que, efectivament, en 1275, aquest abat fundà el benefici de Sant Domènec⁷⁶.

Ja en època gòtica, després de les obres verificades en l'església, es degueren renovar alguns dels primitius altars. Pel de Sant Jordi es pintà un retaule que Pellicer assegura que encara es conservava després de la ruïna, en 1878⁷⁷. Pel de Sant Nicolau s'esculpí un retaule d'alabastre, del que en resten alguns fragments en el claustre⁷⁸. A 12 de novembre de 1460, el metge Pere Mateu fundà la festivitat de Sants Cosme i Damià *in altari seu capella per me noviter fabricata in ecclesia majori dicti monasterii*⁷⁹.

Després de la batalla de Lepant, en 1571, s'erigí un altar amb confraria a la Verge del Roser⁸⁰. En 1703 es féu el retaule del Capítol, a càrrega del difunt sacristà, Fra Rafel Nadal, que en l'època d'Olzinelles era traslladat a la capella del Sagra-

⁷⁵ Olzinelles (id. id.) copià l'acte de donació del manual del notari Josep Ila. — En una nota afirma que encara es conserven en el monestir retauls i pintures en taula del segle XIV i de les darreries del XIII.

⁷⁶ OLZINELLES: *Apuntes para el Abaciologio*.

⁷⁷ *Reseña histórica*, pàg. 142.

⁷⁸ Pellicer, *ibidem*. Sembla assegurar que quan ell escriví aquesta obra el retaule encara estava sencer.

⁷⁹ OLZINELLES: *Notas de Manuales*. Nota del manual de Puig, fol. 109.

⁸⁰ PELLICER: *Reseña histórica*, pàg. 98.

ment ⁸¹. El comentat Abaciologi manuscrit del 1745, en ubicar els sepulcres d'alguns abats, ens esmenta els altars de Santa Magdalena, Sant Llorenç i la Verge del Populo. Més modernament, a arrel de les disposicions del Concili Provincial de Tarragona de l'any 1738, s'aixecà en el creuer un altar al Sagrat Cor de Jesús ⁸² i més tard un altar a Sant Lluís ⁸³.

EDUARD JUNYENT, Prev.

APÈNDIX I

Carta del monjo fra Roc d'Olzinelles pel P. Villanueva, que es troba en l'Arxius Episcopal de Vich. Sig. 2060, III; manuscrit senyalat en el Legajo 4.º de l'inventari format per D. Eudald Reguer, publicat per A. Eixas de Molins: Diccionario biográfico y bibliográfico de escritores y artistas catalanes del siglo XIX. Barcelona, vol. II, pàg. 457.

Al Sr. Dn. Felix Torres de Amat, para el autor del *Viage Literario*.

Cumplo con lo que ofrecia a V. remitiéndole varias copias y noticias que podrán servir de ilustración a la historia de los obispos de Urgel, Wisado 1.º, Scitba, Ingoberto y Radulfo, particularmente de este último, de quien el sabio autor del *Viage Literario* de las Iglesias de España se admira mucho haber hallado tan pocas noticias.

Del obispo Wisado 1.º, cuya última memoria no pasa del 17 marzo de 872, hay en el archivo de Ripoll otra del mismo año, y es una escritura original de la dedicación de la iglesia de S. Andrés de Grexa, pero no he conservado copia ni más nota que la referida de su data. Cuando se deselle aquel archivo, diré el lugar donde podrá encontrarse.

⁸¹ OLZINELLES: *Apuntes para el Abaciologi*.

⁸² PELLICER: *Reseña histórica*, pàg. 116. La curiosa imatge es conserva encara.

⁸³ Sobre la disposició i número dels altars, tal com es trobaven en l'època de la destrucció, 1835, n'ha dit alguna cosa més BARRAQUER: *Las casas de religiosos en Cataluña* I, pàg. 22, s. OLZINELLES en els seus *Apuntes para Abaciologi*, anota que l'abat Gaspar de Casamirjana (1566-1696), a 1 de desembre de 1684, regalà la imatge de plata de la Concepció, de set palms i tres quarts d'alçada que costà 1272 lliures. A 17 maig de 1687 regalà la imatge, també de plata, del Nen Jesús. Pel setembre del mateix any s'acordà acabar la imatge de plata de Sant Benet, portada a Ripoll pel novembre dell 1688. En temps de l'abat Josep d'Oriol (1756-1784) es feren les sacres de plata, en 1760, que costaren 700 lliures.

Del intruso Schiba o Selwa sí que he conservado la copia que remito de una escritura original que prueba su existencia en el año 886, pues la consideré muy interesante a la historia de su intrusión, y de la de Ermemiro de Gerona, que el crítico Masdeu quiere hacer pasar por un *cuento inventado en Francia* asegurando que la España *jamás ha conocido* estos obispos. Aunque el autor del *Viage* publica ya algunas escrituras que demuestran la existencia de este Prelado, pero como ninguna de ellas es coetánea, ni prueba fijamente en qué año ocupaba la Sede de Urgel, no dudo recibirá con satisfacción la noticia de un documento tan interesante, no sólo porqué demuestra con evidencia al nombre verdadero de este obispo y el año en que ocupaba dicha sede (a cuya diócesis pertenecía entonces el lugar de Borredá), sino también por lo demás que contiene sobre el pleito que tuvo con el Velloso, y la noticia que da de Ailone, tía del Conde, tal vez la misma de quien habla la escritura del año 862, publicada por D. Joaquin Traggiro en el discurso sobre el reino pirenáico (*Mem. de la Academia*, tom. 4). De este pleito o sentencia se hace mención en la escritura de dotación de la iglesia de Ripoll (Apénd. MARCA, n. 46). La copia es del todo puntual y exacta.

Del obispo Ingoberto solamente puedo decir que tengo copia sacada del mismo archivo de la escritura de consagración de la iglesia de Merlés, la misma de que el Sr. Mirambell envió copia al autor del *Viage*, pero la indicación no está errada como en ésta, pues es la XI. La escritura es por lo menos una copia coetánea.

En cuanto al obispo Radulfo, hijo del conde Wifredo, he leído con satisfacción la conjetura del autor del *Viage* de que no hizo profesión monástica. Las escrituras relativas a este Radulfo que se hallan en el archivo de Ripoll y expresan en la nota que acompaño, demuestran que no tuvo efecto el ofrecimiento que su padre hizo de él para monge. En dicho archivo no se halla otra memoria de él como monge de la casa, sino en la escritura de consagración de la iglesia, del año 888. En un catálogo de los monges difuntos escrito al pie de la encíclica sobre la muerte del abat Bernardo en 1102, y que contiene unos 120, no se halla Radulfo sin embargo de hallarse los abades Daguino, Widiselo, Sinfredo y hasta un abad de Marsella, y los obispos Oliba, Arnulfo y Salomón, los dos primeros abades y el último monge del mismo monasterio. Dos escrituras de ventas hechas al mismo en los años 14 y 16 de Carlos (911 y 913) le nombran hijo del Conde Wifredo sin decir que fuese monge. En la ejecutiva del testamento de su hermano el Conde Wifredo, del año 19 de Carlos (916), entre muchas piezas de tierra que se dan al monasterio una de ellas afronta con tierra de *Radulfo, obispo*, de lo que se infiere que era ya obispo en 916 (la primera que se cita en el *Viage* es del año 919), y siguen después muchas donaciones suyas y compras hechas por el mismo titulándose siempre obispo, pero sin expresar jamás la sede, desde

el año 919 hasta 943. Con todo me acuerdo haber visto en el archivo de la Corona de Aragón una escritura de consagración de una iglesia sujeta a S. Juan de Ripoll por Radulfo, obispo de Urgel, en el año 25 de Carlos, hijo de Luis (922).

Este obispo tuvo dos hijos Seniofredo y Oliba, según consta por las escrituras siguientes; una donación de varias tierras en Fulgaroles que Radulfo, obispo, hizo al monasterio de Ripoll en sufragio de su hijo Seniofredo, año 27 de Carlos (924); una de venta que el mismo y Oliba hicieron al conde Suñer del alodio de Palau, año de la muerte de Carlos (936); otra también de venta que dicho conde Suñer hizo a Oliba de varias haciendas exceptuando el alodio de Palau que había comprado a *Radulfo obispo su hermano*, año 1.º de Luis (936); y por último la donación que el mismo conde Suñer hizo al monasterio de Ripoll del alodio de Palau que había comprado a *Radulfo su hermano y a Oliba hijo de éste*, año 8 de Luis (943). Van copias de N.º 3 y 4 de la venta y donación del alodio de Palau como más interesantes. En los archivos de la Corona de Aragón y S. Juan las Abadesas vi otra escritura de 2 de los idus de noviembre año 1.º de Lotario (955) por la que Elo, condesa hija de Oliba hijo de Radulfo obispo, ofreció su hija Enchilliga a la abadesa Ranlone con todo lo que tenía su padre Oliba, a quien pertenecía por su padre Radulfo Obispo.

Este hecho ignorado de nuestros historiadores, pues todos aseguran que Radulfo fué monge (y aun algunos, Abad) de Ripoll, dará lugar a reflexiones importantes sobre la disciplina que regía entonces en esta provincia acerca los *oblatos*. La primera vez que me ocurrió la duda sobre el monacato de Radulfo sospeché o que se dispensó con él, o más bien que en esta provincia por sus particulares relaciones con Francia no se observaba entonces con todo rigor la disciplina de los cánones toledanos, sino que se adoptaría tal vez la moderación del cap. 36 Aquisgranense, supuesto que deba éste entenderse en el sentido de que el niño ofrecido por sus padres debiese ratificar dicho ofrecimiento al llegar a edad de discreción. La ilustración de V. y del autor del *Viage* darán a esta conjetura el mérito que tenga. El hecho es cierto, y no puedo convenir con el autor del *Viage* de que el Velloso ofreciese su hijo al monasterio para que fuese educado por el abad Daguino, pues las palabras *et tradimus ibi filio nostro Radulfo... ut ibi habitaturus sit omnibus diebus vitae suae*. Y esto con la entrega de la herencia prueban una verdadera oblación, según la fórmula usada en aquel tiempo y en este país de que he visto muchísimos ejemplares. También el autor de la historia del monasterio escrita en 1147 dice que Wifredo ofreció a su hijo Radulfo *ad monachum*.

En vista de estos documentos puede también dudarse si Radulfo era el hijo mayor del Velloso, según parece asegurarlo el autor del *Gesta Comitum*. De sus hermanos Wifredo y Mirón existen en el archivo de Ripoll varias escrituras. Del primero, desde el año

898 estando ya casado con Garsenda, y del segundo desde el año 901, en que ya hacía compras de tierras. Pudo con todo Radulfo ser el hijo mayor, aunque se le suponga menor de diez años en 888, y ser ya adultos Wifredo y Mirón en los años 898 y 901; pero no habiendo otro documento que el dicho del autor del *Gesta Comitum* para creer que era el hijo mayor, y hallando ya a Wifredo y Mirón con título de Condes en 898 y 901 y sin él a Radulfo cuando consta que no era monje, me inclino a que no hay fundamento para asegurar que fuese el primero de los hijos de Wifredo.

La muerte de Radulfo puede reducirse a después de 4 de mayo de 943 y antes del 6 de septiembre del mismo año, porque en Ripoll hay una escritura de venta hecha al mismo a 4 de las nonas de mayo del año 7 de Luis, y en la donación que hizo Suñer a 8 de los idus de septiembre del año 8 del mismo (corresponde al mismo año 943), hablando de su hermano Radulfo, dice *qui fuit quondam*. Lo mismo se lee en otra escritura de 10 de las calendas de mayo del año 9 de Luis (945) sobre la afrontación de una pieza de tierra con otra de *Radulfo qui fuit quondam*. En el necrologio de Ripoll hay dos Radulfos, obispos, días 28 y 29 setiembre, y así parece que ni uno ni otro pueden ser el nuestro. En el mismo necrologio hay también un Radulfo día 13 de julio, pero sin título de obispo ni otro alguno.

Para que en la formación de los catálogos de obispos no se embaracen más nuestros historiadores con la dirección de la Bula de León 7.º, del año 938 ó 939 por estar equivocada, a lo menos en cuanto a los obispos Wisado de Urgel, Wadamiro de Vich y Riculfo de Elna, debo advertir que esta bula no se conserva original, como las de Sergio y Agapito, ni copia alguna auténtica, sino únicamente la del cartulario o libro becerro. Copistas ignorantes o atrevidos han viciado no pocas veces las copias de los instrumentos antiguos, y aun los mismos originales tomándose la libertad de corregirlos en donde los creían errados, según demuestran Mabillon (lib. 2. cap. 1.) y los autores del nuevo tratado de diplomática (tom. 4. part. 2. secc. 5. chap. 10). Aun los copiantes advertidos y de buena fe han cometido muchas veces y cometen cada día faltas de esta especie casi inevitables al sacar copias de instrumentos antiguos muchas veces despintados, roídos o carcomidos. Parece, pues, que no hay necesidad de referir la publicación de esta bula a un tiempo posterior, pues no sería tal vez muy fácil señalar otro en que coexistiesen dichos tres obispos y los ocho restantes a quienes va dirigida. Tampoco parece concluyente la razón que se objeta como más principal de que en dicho año no era Arnulfo abad de Ripoll, sino Enneco, pues por más que lo niegue Masdeu es cierta la coexistencia de los dos abades en nuestros monasterios, como lo demuestra el autor del *Viaje* y por lo que toca al monasterio de Ripoll consta que lo fueron simultáneos Daniel y Enneco, Arnulfo y Widiselo, y aun los mismos Enneco y Arnulfo, pues del primero

se hallan memorias hasta el día 3 de abril del año 13 de Luis (949) y de Arnulfo se halla ya una del día 17 octubre del mismo año 13 de Luis (948), y así tampoco puede haber dificultad en que lo fuese en 938 ó 39. Pero sea de esto lo que fuere, lo cierto es que de la bula no tenemos más que una copia, y está viciada, aunque no haya motivo alguno para dudar de su legitimidad, por más que el crítico Masdeu la impugne con razones harto despreciables, así como otras muchas que existen originales. De esta bula hace mención el citado autor de la historia del monasterio, escrita en 1147, diciendo ser el primer privilegio que logró Arnulfo, prescindiendo aun de si las palabras *privilegia sedis Apostolicae* que se leen en la consagración de 977 deben precisamente entenderse de más de una bula, en cuyo caso se habrían de referir a las de León y Agapito.

Nada más puedo decir sobre obispos de Urgel, aunque si estuviera en Ripoll podría remitir copia de la consagración de la iglesia de Rotgés, del año 1167, y tal vez otras noticias que ahora no tengo bien presentes. Sobre los de Solsona sólo puedo decir que D. Fr. Luis de Pons (de quien el autor del *Viaje* sólo dice que era benedictino claustral y abad de Arles) era hijo del Barón de Monclar, fué otorgado para monje de Ripoll a 22 noviembre de 1622, tomó el hábito a 15 diciembre de 1630, y era abad electo de Arles en 1662, pero no tuvo efecto su elección por causa del tratado de paz. Omíto como de menor interés la ofrenda de dos lámparas de plata, de valor 100 doblones, que hizo al monasterio de Ripoll en 1681 y la fundación de una causa pia en 1684 de capital 5.000 libras a favor de varias familias.

El erudito y modesto autor del *Viaje Literario* no podrá ofenderse de que se le manifiesten las equivocaciones que ha padecido en la formación del catálogo de los abades de Ripoll¹. Demasiado ha hecho en corregir muchos defectos no sólo del Abaciologio manuscrito que existe en el archivo², sino también de las apuntaciones y memorias, que dejó el P. M. Fr. Benito Ribas, que han embrollado aún más dicho Abaciologio. Yo admito cómo pudo aprovecharse tanto de aquel precioso archivo en el corto tiempo que lo disfrutó, y más debiéndose fiar de las noticias del manuscrito y del dicho del P. Ribas, no viniéndole a la mano memorias en contrario. Por no tener que advertir minuciosamente todos los puntos equivocados he formado la adjunta lista cronológica de los abades de Ripoll apuntando la primera y última memoria de cada uno para que el autor del *Viaje* pueda cotejarla con sus apuntes y decidir si juzga necesario hacer alguna rectificación en la que ha publicado³.

¹ VILLANUEVA: *Viaje literario*, vol. VIII, pág. 1-60.

² Còpia entre els papers d'Olzinelles (Arxiu Episcopal de Vich. Sig. 2060, III).

³ És la que deriva del manuscrit d'Olzinelles: *Apuntes para el abaciologio*. (Arxiu Episcopal de Vich. Sig. 2061-IV).

Yo estoy seguro de las datas, prescindiendo no obstante de si debe o no atrasarse el principio de algunos abades donde ocurra motivo particular para contar de otro modo los años de los reyes de Francia. Las memorias que cito no son las únicas que tengo apuntadas, sino otras muchas, pues he discurtido a mi placer por más de tres años de todos los pergaminos, que són muchos miles, no sólo del archivo común, sino también del abacial, y demás prebendas; los he leído y comprobado en todos los puntos que ofrecían dificultad y en que notaba contradicción con las noticias del P. Ribas, y además he discurtido también de todos los registros de la Curia eclesiástica desde principios del siglo 14, y manuales de Escribanía desde mediados del 13 y de los libros capitulares, sin cuyos auxilios hubiera sido imposible formar un catálogo bien exacto, particularmente de los abades comendatarios y otros del estado moderno. No he incluido en dicha lista las noticias genealógicas ni los hechos de los abades y demás históricos que no tengan relación con el objeto del *Viage Literario*. Pero si el Sr. Villarueva desea mayor explicación sobre algún punto, haré de mi parte cuanto pueda para satisfacerle, aunque deba casi siempre limitarme a citar documentos que no tengo a la vista, y de que por lo común no conservo sino apuntes de sus datas y del lugar en que podrán encontrarse, y aun no todos los que había tomado particularmente sobre los códices, en cuyo examen estaba casi exclusivamente ocupado cuando se selló el archivo.

No hay duda en que el templo que hoy vemos es el mismo que consagró el obispo y abad Oliba, pero no en cuanto a las bóvedas, que cayeron de resultas del terremoto del día 2 de febrero de 1428. Sobre el altar mayor había antes un cimborio, y después del terremoto se construyeron los arcos que hay en el día. Ningún documento ni memoria antigua se halla de las circunstancias maravillosas del hallazgo de la Virgen, y de seguro no se verificaría en 888, a que los refiere una tradición que sólo he visto apoyada en estampas y escritos bien modernos.

Tampoco puede haber duda alguna en que el sepulcro, que estaba antes en el claustro y en el día a la entrada de la iglesia a mano izquierda, pertenece al conde Raymundo Berenguer III. El pergamino que se halló en el sepulcro de Raimundo Berenguer IV (aunque no creo dentro de él, sino en una tablilla colocada afuera) existe en el archivo.

El autor del *Viage* dice que está en la iglesia el sepulcro del obispo Oliba. En esta parte tampoco puedo convenir con él, ni con la tradición que se conservaba en aquella casa, cuyas glorias jamás me han cegado hasta desconocer la fuerza de la verdad. El obispo Oliba es un personaje demasiado ilustre para que no se miren con interés todos los hechos relativos a su vida y sepultura, y así me disimulará V. que me alargue un poco sobre este particular. Es cierto que Oliba murió y fué enterrado en San Miguel de Cuxá,

pues así lo aseguran los martirologios y el autor del *Gesta Comitum*. Para creerle, pues, enterrado en Ripoll se ha de suponer una translación, como cree el P. Yepes; pero el M. Flórez, hablando de esta pretendida translación dice que: "si al fin del siglo 13 en que escribió el autor del *Gesta Comitum*, monje de Ripoll, yacía en Cuxá sin haber sido trasladado en dos siglos y medio después de muerto, se necesita documento de mucha autoridad para creer que después de tantos años hiciesen lo que omitieron en siglos antecedentes sobre trasladar un muerto". Este argumento, aunque negativo, tiene mucha fuerza, y más no habiendo, como no hay, documento alguno ni memoria de dicha translación en un tiempo en que no faltan noticias detalladas de todos los sucesos ocurridos en el monasterio. Antes bien en el códice núm. 57, al margen de los versos compuestos por Oliba, está escrito de letra del siglo 13 ó 14: *D. Oliba eps. jacet S. Michael Coxa*. La tradición de que el sepulcro que se halla en una de las cuatro naves colaterales al lado de la capilla de San Luis contiene los restos del obispo Oliba, no se funda en ningún documento antiguo, y sólo hallo que en un libro moderno de fundaciones se dispone que en el día de su aniversario se cante un responso delante de su sepulcro. Yo creo que por ser aquel sepulcro mucho más distinguido que los otros y representarse en él de relieve un obispo o abad vestido de pontifical se figuraría alguno que aquél sería el obispo Oliba, y como basta la más ligera conjetura para creer lo que redundaba en honor de la casa, se extendió desde luego esta voz y creencia hasta darse por un hecho cierto y constante⁴. La construcción del sepulcro, las figuras de monjes que se representan en el mismo vestidos como los de los capiteles del claustro, y los escudos de armas me hacen creer que es más moderno que los de los abades Raymundo y Bertrando Desbach, muertos en 1234 y 1280, sepulcros que son muy dignos que se conserven aunque no sea sino por las muchas figuras de alto relieve perfectamente trabajadas. Y como el Abaciologio manuscrito dice que el abad Raymundo de Vilaragut está enterrado junto al altar de San Lcrenzo, cuyo altar no existe en el día, ni de mucho tiempo ha, me inclino a que dicho sepulcro pertenece a este abad. Esto no pasa de conjetura, aunque algo fundada, pues no se halla otro sepulcro junto a un altar que pueda atribuirse al abad Raymundo de Vilaragut. Yo había confiado poder hacer con el tiempo un registro de éste y otros sepulcros, y aun hacer copiar la hermosa portada y otros monumentos del monasterio, cuya destrucción, si se vende todo el edificio, deberá ser muy sensible a todos los amantes de nuestras antigüedades.

En cuanto al claustro tampoco puedo convenir en que sea obra

⁴ Es refereix al sarcòfag amb una escultura d'abat jacent, conservat avui en les parets del claustre.

de antes de la mitad del siglo 13, y por lo que voy a demostrar será preciso confesar que no era aquí desconocida la forma circular de los arcos desde la mitad del siglo 13 hasta muy entrado el 16. Tal vez el lado del piso inferior de la parte de la iglesia es anterior a este tiempo intermedio, pues no he hallado documento ni memoria alguna de su construcción, y su estructura parece en efecto más antigua, pero los otros tres lados del mismo piso, y todo el superior son ciertamente obra de los siglos 14, 15 y principios del 16. El libro del gasto hecho en la obra pertenece ciertamente a este monasterio y del mismo y de otras escrituras consta que no fué remiendo, sino nueva construcción.

Parte del claustro superior fué construido poco antes del año 1383, según resulta de la fundación del beneficio de S. Macario, hecha por el abad Galcerando de Besora a 30 noviembre de dicho año "*in altari cappellae b. Macharii per nos noviter constructae et aedificatae in claustro novo superiori*". El lado del claustro inferior de la parte del Capítulo, que es el más bien trabajado, se construiría también por aquel tiempo, según debe inferirse de la escritura de que luego hablaré. El lado de la parte del antiguo refectorio, que es de un mérito casi igual al primero, fué construido en 1390, y el de la parte de la Cellereria, que es hoy día el de la puerta principal, en 1401. Así resulta, a más de la cuenta individual del gasto, de las escrituras originales de contrata con los maestros que se hallan en los manuales, por las cuales Pedro Gregori, picapedrero de Perpignan, se obligó en 9 febrero de 1390 a traer 56 columnas de la mejor piedra de Villafranca del Conflent, trabajarlas y pulirlas por 330 florines de oro de Aragón, y el maestro Jorge de Deu, habitante en Barcelona, se obligó, a 11 de mayo del mismo año, a trabajar por 150 florines de oro 50 capiteles con figuras, 28 bases y 28 cornisas, todas bien acabadas, así como las del claustro de la parte del Capítulo que hizo el maestro Colí. Pedro Mieres, maestro mayor, y los picapedreros que hicieron la parte del claustro de la Cellereria, en 1401, eran todos de Gerona y ganaba el que más cuatro sueldos de jornal y el que menos, dos, habiendo empleado en la obra de cinco a seis meses. De todo existen las épocas. En 1509 se hizo el claustro superior de la parte del refectorio, y existen las contratas de 14 de agosto de dicho año, y las épocas de enero de 1510, pero no he conservado nota de su importe. Todas estas escrituras, de que me quedé nota por ser el claustro una obra que hace mucho honor a las artes, no dejan lugar a duda alguna sobre este punto. Baste lo dicho sobre abades, sepulcros y edificio, y permitirme V. decir algo sobre los códices.

Al leer la noticia que da el autor del *Viaje* de algunos de los códices de Ripoll, me he admirado mucho de que en tan poco tiempo pudiese formarse una idea tan exacta de su contenido, antigüedad y mérito, y ojalá hubiese publicado un catálogo de

todos los 308 que existen en el archivo. No sé si se extravió alguno en la última guerra, pues no pudo retirarlos siempre todos la extraordinaria diligencia de los monjes, y algunos, aunque no de los más preciosos, quedaron bastante estropeados. La ingenuidad con que el mismo autor confiesa en el prólogo al tomo 10 lo equivocado que anduvo en atribuir a San Isidoro el códice núm. 49 o *Libro de Sentencias* de San Gregorio, que es obra de Tajón, obispo de Zaragoza, me anima a hacer también alguna observación sobre esta misma obra. El P. Risco (tom. 31 *Esp. Sag.*) no la publicó entera, pues faltan los dos últimos capítulos del libro por estar truncado el códice Emilianense de donde la sacó. En los dos de Ripoll está íntegra y perfectamente conservada, y una vez estuvo inédita hasta que la publicó el P. Risco, y lo están aún sus dos últimos capítulos, parece justo y debido que éstos se publiquen. A este fin les envié copiados a los sabios continuadores de la *España Sagrada*, en el mes de agosto de 1819, junto con el testamento del conde y obispo Mirón, algunas consagraciones de iglesias del obispado de Gerona, seguramente inéditas, y varias noticias históricas de los obispos Raymundo Descallar y Francisco Senjust. Si el Sr. Villanueva juzgase útil la publicación de dichos dos capítulos, puedo remitirle copia, y de cualquier modo juzgo conveniente advertir que en el códice Emilianense el libro primero no tiene más que 40 capítulos y en el de Ripoll, 41, siendo el 25 *de voce Domini Dei ambulantis in paradisso ad auram post meridiem*, si bien en el cuerpo de la obra se aplica este título al capítulo 25 del códice Emilianense que empieza *Fixum statum...* y el de éste se pasa al 27 *de discordia Angelorum...* omitiéndose el título *de mutatione et volubilitate temporum*. Parece, pues, que, en efecto, debe constar el libro I de 41 capítulos, y que el 24 así de nuestros códices como del Emilianense se ha de dividir en dos, a saber, desde el principio *Callidus hostis* hasta las palabras *si cadens adoraveris me* con el título que lleva *De Praevaricatione primi hominis*, y número 24: y desde las palabras *ut caecis mentibus* o mejor *quid est quod ad auram* (aunque faltan en nuestros códices y en el Emilianense) con el indicado título *De voce Domini Dei...* y número 25, debiendo después seguir el 26 *De mutatione...* el 27 *De discordia...* hasta el 41 *De sinagoga...* Así correspondrán los títulos a la materia, y se tendrá el libro exactamente dividido en 41 capítulos.

Sobre la colección de cánones sin número (distinta de la de Dionisio) no parecerá tal vez del todo impertinente la noticia de que habiendo el señor Conde de Campomanes indicado sus deseos de poseerla, el monasterio hizo sacar una copia por el sabio Carresmar, quien en una advertencia que puso al principio se inclina a que es obra de Advencio, obispo de Metz. Esta colección es distinta de todas las conocidas y contiene muy pocos documentos apócrifos.

Concluyo esta tan larga y pesada carta diciendo que me parece equivocado el atribuir a Benedicto IX y no al VIII el privilegio para decir *alleluya* el día de la Purificación después de Septuagésima, por lo mismo que se confirmó este privilegio en la consagración de la iglesia de 15 de enero de 1032.

Sírvase V. entresacar de este baturrillo de especies mal digeridas las que fueren tal vez dignas de comunicarse al sabio autor del *Viaje Literario*, pues si me he dilatado tanto sólo ha sido por la segura confianza de que V. como tan amante y tan perfectamente instruido de nuestras antigüedades sabrá corregir los descuidos y errores en que haya incurrido. En cuanto a las equivocaciones que me he tomado la libertad de notar en una obra de tanto mérito, espero que el autor, a cuyo examen y decisión las sujeto, no las dará más importancia que la que merecieren las razones y documentos en que se fundan sin hacer ningún caso de mi opinión. No soy yo tan presumido que me considere capaz de corregir y enseñar a quien sabe infinitamente más que yo.

Con este motivo..., etc. Igualada, 4 de mayo de 1822.

P. D. — El Sr. Villanueva dice en la carta 61 que no ha podido dar con la escritura de fundación del monasterio de San Juan por Wifredo y Wimilde en 887. Yo he visto en el archivo de la Corona dos escrituras sobre esto: la una de fundación del monasterio por dichos condes, año 1 de Carlos (885), y otra de consagración de su iglesia del año 3 del mismo Carlos (887). En esta segunda observé la cláusula *omnes sacerdotes vel ancillas...*, lo que confirma que ya en su origen sería un monasterio doble.

APÈNDIX II

Còpia de varis inventaris primitius de Ripoll feta per Frc Roc d'Olzinelles, extreta d'un seu manuscrit de còpies de l'Arxiu Episcopal de Vich, Sig. 2061, IV: senyolat de Volumen 2.º Documentos en l'inventari format per D. Eudald Reguer, publicat per A. Elias de Molins: Diccionario biográfico y bibliográfico de escritores y artistas catalanes del siglo XIX, vol. II, página 258. Deixem en numeració aràbiga, tal com transcrivgué Olzinelles, ço que en els originals degué estar en numeració romana.

I. — INVENTARIO TOMADO A LA MUERTE DEL ABAD VIDISCLÓ, 979

Era 1017, anno trabeationis Domini nostri Iesuchristi 979, indictione 7, epacta 20, 23 die iulii mensis quod 10 calendarum augusti feria 4 excessit a seculo feliciter dominus Vidisclus eximius pater. Cuius transitum cognoscens dominus Miro, egregius presul, acce-

lerate festinans venire non distulit in cenobio alme Genitricis Mariae. Adfuit namque ibidem quinto die post obitum eiusdem patris, hoc est 6 calendas augusti, die dominico superveniente, omnemque katervam monachorum moenia inhabitantes huius cenobii tristem valde ac mestificatam inveniens utpote de tanti patris absentia suis hanc mellifluis ac benignissimis alloquiis et adhortationibus consolare vel recreare curavit. Cumque secundum leges antiquas divinitus sancitas requireret diligenter ac sollicite (h)isdem egregius presul res huius cenobii atque res ecclesiasticas inventariosque sacrarii ornamentorum vel vasorum auri et argenti atque sacram vestium ecclesiae S. Mariae, requisita sunt omnia et allata ante conspectum eiusdem summi Pontificis per manus Durandi, monachi custodis ecclesiae atque sacram vestium. Inventaque sunt hec in sacrario, scilicet, crux aurea cum lapidibus 1; textum aureum 1, cum lapidibus; textum argenteum 3, et calices argentei 3, cum suis patenis. Capsule argenteae 2, et coclear ex argento 1; candelabra argentea 4; concas hereas 3; urceolos 4; calicem stagnaeum 1, et cannetas stagnaeas 3. Operturium altaris palleum 1; cortina ex serico 1; cortinas ex lana 3; palleos ex lino vestidos 3. Tapecios 4, et alium tapecium minorem. Matrafos 4; chetovos 3; facistergios meliores opertos cum serico 5; gontfanones 3, ex palleo 2 cum suas cruces argenteas et alios 3 operatos; capas palleas 14, et linea 1; casullas meliores 5, et alias 2 veteres; palleas, et lineas 3; palleolos 3 ad subdiaconum. Dalmaticas 3; subdiaconales 10; alba 1, cum auro, et alia cum pallio; ... stolas cum auro 5, cum illorum manipulis in una ex ipsis pendent scille 12 et in manipulo eius similiter 12. Alias stolas de palleo 3, cum illorum manipulis et alia stola optima quam donavit ibidem supradictus egregius presul domnus Miro, de diaspide operata mirifice cum auro et gemmis cum suo manipulo simili. Et alias stolas operatas cum illorum manipulis 5; amictos cum auro 5; amictos cum palleo 12. Succinctos cum auro 5, et alios sericios 5. Turibulum argenteum 1, et hereos 2; offertorios 2 meliores. Toalias 5, albas meliores 13, et alias 20 sericias, succinctas ad precingendum 17, et sunt libri numero 65 et eo amplius.

Hec omnia ad inquisitionem gloriosissimi supra iam dicti pontificis diligenter requisita et inventa, allata sunt ante conspectum eius tempore supra iam dicto, 3 kals. augusti anno 24, regnante Leothario rege filio Ludovici.

✠ Miro, gratia Dei presulis predicti ✠

In vestiario autem inventa sunt hec summi presulis Mirori representata. Stramenta scilicet lectorum ... tapecios 3; meliores et dossale 5. Veteres autem tapetios 5, et cotos tecatos 6 ... 6. Badlengos pariarum 6 cum capialibus 5, et coclea ... argentea 4, et cornietas 10, et banchales 8, cum ipso qui ... avandali. et cornu quod donavit Wilhelmus ad S. Maria in tale pactum usque dum

eum redimneret. Orsenas 3; bacinos par ... mapas meliores 9; toalias 10; ornengo 1; cur ... et scilla 1; pesas paria 2.

Durandus, presbiter atque monachus qui hoc inventarium scripsit et signavit tempore prenotato, omnisque statutis, dieque praefixo.

2. — INVENTARIO TOMADO A LA MUERTE DE L'ABAD SENIOFREDO, 1008

Anno incarnationis domini nostri Iesuchristi 1008, 4 nonas iulii dominica die, discedente a seculo domno Seniofredo, inclito abbate S. Marie cenobii Rivipollentis, inverta sunt haec ornamenta superius scripta in aula vel sacrario S. Marie per manus Bernardi, sacri scrinii vel custodis S. Marie, superius scripte, id est, cruces 6 cum auro et argento et una crux de auro cum lapidibus in quo est lignum Domini. Est et alia crux in altario Sancte Trinitatis de argento minor ex istis, et alias cruces minores; de gonfifanones sunt 6. Calices argenteos 5, et unum de auro puro, et isti singuli sunt cum patenas suas. In calicem vero maiorem qui est annumeratus cum istis est discus quem dominus Oliba dedit in locum patene. Est et alius discus aereus cum auro, est et alius discus de argento. Urceolum argenteum et canna argentea et mordacem argenteam. Capas de palleo 21 et due ex ipsis sunt in gualdio. Et est cruxina 1 cum quatuor capas cotidianas. Et sunt casulle obtime de palleo 5, et una ex istis cum auro, et sunt dalmaticas de palleo 4. Curchallos 15. Albas festivas cum amitos obtimos 33, et est una alba cum auro. Amictum et stola et manipulum et zona omnia cum auro. Stola cum auro et lapidibus et sunt alie stole cum auro 4, cum manipulis suis. Alie stole de palleo cum manipulis suis sunt tres et 2 cum brose, et cotidianas 12 cum manipulis suis, et sunt coopertorii festivas 7 cum capitales suos et super sunt 5 obtime; gonfifanones de palleo 4, de aliis 7. Sunt candelabri maiores cum argento et auro 2 et alii de argento simul cum auro 4. Sunt in altario S. Marie 2 pallii optimi et unum vetustissimum qui iacet super aram, et alium album quem dedit Raimundus, comes, et alium de S. Poncio et alium qui est in gualdio ad S. Petrum. Sunt dossales 4 et unum palleum vetustissimum cum croxena et tapeti parvuli 3, et sunt cortinas de lana novas 4, et veteres 3, et alia linea quadragesimalis et alia de serico, et sunt duo texti unum cum auro et argento et alium de auro cum lapidibus et sunt cap[s]e 3 de argento cum coopertoriis suis. Est corona argentea simul cum auro et cap[s]a argentea sine coopertorio. Turibuli argentei 2. Cristalli ignei 3, et alii 8. Scacos cristallinos 28; keeves 3, et in altario S. Marie duo coopertorii festivas, unum cum serico et alium oved nigro, et unum parilium de baciros de argento. Concas hereas 5; urceos aereos 2, et acitulos aeréos 2, unum maiorem et alium minorem. Tovalias obtimas 6,

et sunt duo scrinii eburnei: cum reliquiis et tres copas cum reliquiis. Est et alia crux de argento minima cum ligno Domini, exceptas illas que superius diximus. Et sunt alie zone cum auro 4, exceptas illas que superius diximus. Alie sine auro 12. Coopertorii quadragesimales 2, brosse magor (?) et petra qui fuit de sigillo domni Olibani et unum anulum aureum cum petra optima que habet Genuius in pignus, et 2 discos paratos, et 2 capsas argenteas de incensum cum cocleariis argenteis. Casula dominicale cum brosse. Sunt 2 candelabri aerei cum concas et unum candelabrum parvulum coopertum de argento. Egrediente domno abbate a seculo iussit dare ad cooperiendum capud S. Eovalli uncias 3 et aureos 4 de auro et sunt in sacrario. Libri autem S. Marie inter maiores et minores sunt numero.

3.—ELECCIÓN DEL ABAD PEDRO E INVENTARIO, 1047

Anno 1046, 3 kalendas novembris feria 5, excessit a seculo feliciter Domnus Oliba, bone memorie eximius pater, episcopus Ausone et abbas caenobii Sancte Rivipollentis Marie.

Anno vero 1047 incarnationis Christi venit domnus Guillelmus, inclitus comes, in cenobio Sancte Dei Genitricis Marie Rivipollentis, 2 idus marci, et prefecit ipsi cenobio domnum Petrum, abbatem. Quo facto requisivit ornamenta ecclesie que erant credita Paulo, eiusdem loci monacho, custodi ecclesie atque sacrarum vestium, cui prefatus domnus episcopus bone memorie ea ei commendaverat. Tunc idem Paulus consignavit cuncta coram altario Sancte Dei Genitricis Marie perpetue Virginis predicto domno Guillelmo, comiti, in presentia multorum bonorum hominum ibi adstantium, monachorum, clericorum et laicorum ibi degentium. Quorum ornamentorum hec fuit ostensa suma. In primis in altare Sancte Dei Genitricis Marie tabulam coopertam auro cum lapidibus et smaltis 16; tabulas coopertas argento 2; columnas ciborii coopertas argento, et desuper tabulam coopertam argento. In altario Sancte Crucis tabulam coopertam argento.

In altario S. Pontii et S. Benedicti similiter. Textum evangelii. Capas optimas 30 et alias 5 veteres, et capas lineas 8. Casullas optimas de palleo 6 et alia vetere, et 3 de fres. Dalmaticas de palleo 6 et duas de fres, et colobio 1. Alias dalmaticas 2, una alba et alia nigra. Stolos fresatos 9 cum 6 zonas, et alias stolas de palleo 9. Palleos 4 et alium album; brodes 2.

Super altare cum capiciale de camsil ad altare S. Marie: Mapes 4; tovalia cum fres, et alias 8 et aliam veterem; curcbals 9; camisos maiores 21; amits cum fres optimos 9; camisos paratos 25; camisos cum fres 7; camisa 1; camisos dominicales meliores 15, alios camisos dominicales et cotidianos 54. Pueri habent camisos 6, camisos veteres 6. Castaneos 4; casullas lineas 4 et alia nova alba; Casullas quadragesimales 11, stolas cotidianas 10; manipulos 5,

stolas quadragesimales 7 cum suis manipulis. Candelabros argenteos parillos 4, et duos coopertos de argento et 23 minores ferreos. Candelabros maiores ferreos 10; candelabrum ereum cum conca; flavellos de argento 2; incensarios argenteos 2, alium ex ere. Calicem aureum 1 cum patena vitrea. Calices argenteos 6 cum suis patenis.

In sancto Nicolao calicem argenteum cum patena. In Sancto Raphaelae similiter. In Sancto Georgio calicem stagnium cum patena. In ecclesia S. Marie sunt cruces argentee 5; gonfanones 7 cum suas cruces. Cohopertorium bige. Superaltares meliores 5; capicioles 10, amala 1 de argento. Vela ... a 1 de serico. Plumarios 4; cortinas de serico 2. Aras cum argento 2; crucem auream cum lapidibus; cruces alias 2; tripodam argenteam 1; ara alia sine argento. Copa argentea ubi corpus Domini residet. Ecclesia divoria. Capsa 1 cum reliquiis; capsula 1 de incenso cooperta argento; urceos ereos 3, et conchas ereas 3, et alia fracta. Citreos ereos 2. Corporales festivos 5; offertorios optimos 9 ... cotidianos 3. Tapids 13; bancales 4; feltres 2; cortinas laneas 5 et lineas 3. Scacos cristallinos 29, igneos 3, minores 19. Vasa cristallina 3; pintes divorias 4; socineta 1, ubi solet pendere tovalia cum fres. Scriptorium de argento et capa 1 parvula de argento. Capsa 1 eburnea de incenso; quantos lineos cum fres 2, amula 1 parvula de argento et alia parvissima. Anulum argenteum cum sigillo; sigillum aureum. Baculos 2, qui fuerunt de domno pontifice, unum cum cristallo et auro. Psalterium argenteum.

Hec omnia superius scripta ad inquisitionem iam dicti comitis diligenter requisita et inventa allata sunt ante conspectum eius in conspectu multorum bonorum hominum ibi adstantium tempore supra iam dicto et 14 kalendas aprilis feria 5 anno dominice Incarnationis superius scripto, 15 anno regnante Henrico rege. Et sunt libri numero 192.

Vasa aurea; urceum aureum; ampullas crismales 7. De palleo, petra una habet in longitudine cubitos 3 et in latitudine ex una parte palmos 3 et in alia 2. In sacrario vasa vitrea 5. Lapidis optimos 88; de palleo petiolas 2.

4. — INVENTARIO DEL AÑO 1066

Anno incarnationis Christi 1066 post obitum domni Pauli sacriscrinii 7 idus marci accepit Raimundus, monachus, coram ecclesie Sancte Dei Genitricis Marie cenobii Rivipollentis iussu domni Gullielmi abbatis et omnium fratrum. Et invenit in ipsa ecclesia, in primis ad altare S. Marie tabulam cohoptam au[ro] ... cum lapidibus et esmaltis 24, tabulas cohoptas argento 2.

In altare S. Crucis ac S. Poncii necnon et S. Salvatoris tabulas 3 cohoptas argento; cruces argenteas 5; crucem aliam auream cum smaltis et lapidibus; aliam eburneam ex una parte cohoptam auro

cum tripodā argentea; aliam parvissimam argenteam cum ligno Domini; calicem aureum cum lapidibus et smaltis 23 cum patena vitrea; alios cálices argenteos 6. In S. Nicolao, calicem argenteum cum patena. In S. Raphaello similiter. Candelabra argentea 10 et alium maiorem qui fuit comitis Guillielmi; alia duo ferrea cohopta argento; alios minores ferreos 10 et duos minores; turibula argentea 2 et unum hereum; textum cohoptum argento; aras 2 cohoptas argento, alia sine argento; capa de argento ubi corpus Domini residet, alia parvula de argento; scrinium argenteum 1; flavelis 2 argentads; capsā incensi cohopta argento cum cocleari argento, alia eburnea cum coclea eburnea; capsā cum odores; scacs cristallinis 29, igneos 3, minores 19; vasa cristallina 3; ecclesiola 1 eburnea; pintes eburneas 3; craterulam argenteam 1; arulum argenteum cum sigillo; sigillum ereum; bacculos 2, unum ex ipsis cum auro et crystallo; palleos 5, alium album et castanea 1; brodes 3.

Super altare cum capaciale de camsil ad altare S. Marie et alios capciales 8, et alios cotidians 3 ad opus S. Marie. Tovala cum fres cum [angelo] serico ubi solet pendere; guants cum íres; cappas de palio optimas 23, alia de tafalbala, alias 3, lineas 8; casulas purpureas 4, duas ex ipsis cum auro, alia de fres; de pallis 3, de castanea 2; alias casulas feriales, 2 de castaneo, lineas 4; casulas quadragesimales 10 et alia alba nova; stolas fresades 9, cum suis zones et alias stolas de palio 10 et alia de castanea et alia linea; stolas cotidianas 9; manipols 5; stolas quadragesimales 6 cum suis manipulis; colobium; stoles fresades 2, purpureas 3; ex palio alias 3, alia crtoni et unam de oved ornatam de purpura; alias 2 una ... alba; curtballs 9; tovaes optime 6; mapes 6; offerors 7; cotidians 3; corporals festivos 4; cortinas de serico 2, lineas 3, laneas 5; tapids 12; bancals 4; feltres 4; velada de serico 1; plomacs 4; guonifanos 7 cum cruces argenteas; cohoptorium bige; superaltares et capciales meliores 13. Vestimentum pontificis id est camis 1, et stola cum fres, et casula de castanea alba ornata de palio; camis meliores 22, omnes cum amits, et sunt ibi optima cum fres 5; camis partids 25; amits 23; camisos cura fres 7 cum suos amictos; camisa. Alios camisos inter dominicales et cotidianos 82; pueri habent camisos 8; capsas 2 cum reliquiis; urceo ereo 1, et eneum 1; concas eneas 2; citrels ereos 2. Psalterium scriptum cum auro et argento. Joahannes clericus jerundensis habet in pignore amolam 1 argenteam et turibulum argenteum.

5. — INVENTARIOS SIN DATA PERO ANTIGUOS

El segundo, según el P. Ribas, por el carácter de su letra se escribiría por los años de 1190, y en efecto puede dársele esta antigüedad.

I

Hic sunt conscripta ornamenta Virginis alme Marie cenobii Rivipollentis. In primis sunt ibi tabule 5 ex argento, et sexta ex auro, et sunt ibi tres cruces ex argento, excepta maiore, et sunt ibi tres cruces parvas cum lignum Domini et quarta de vivorio, et sunt ibi due are ex argento et tertia cum reliquiis, et textos duos coopertos ex argento, et missalem coopertum ex argento et scrinium coopertum ex argento. Et sunt ibi calices 5 de argento et sextus de auro cum patena eradea. Et est ibi camis ex argento cum 10 candelabris ex argento et ad Missam S. Marie 2 ex argento. Sunt et ibi candelabri maiores, scilicet, duos ex auro et argento et latono valde bene compositos et alios tres ex argento supra textos. Sunt et ibi quatuor mirores similiter coopertos. Sunt ex ferro 7 et cum illas cruces parvas supradictas 2. Et turibulos 3 ex argento. Infra dossales et pallei et broseum unum sunt 20, excepto ipsum S. Joannis et S. Crucis et S. Poncii. Capas 50; casulas 10; dalmaticas 12; frocellos 11; scolas cum fresos 11. Infra pallei et lineas 18; virgam ex cristallo 1, ex vivorio aliam, ex corneo 2; capsam de incenso coopertam ex argento 1 cum ecclearia de argento; capsam de hostias ex argento 1; offertoriam ex argento 1; urceolum ex argento 1. Sigillos duos et tercium quem dominus aba tenet. Cannam 1 ex argento et psalterium scriptum ex auro et argento. Pectinas de vivorio 4; caudam bovinam coopertam ex argento 1; signa 11; favellos ex argento 2; vasa cristallina 5, et alia vasa de argento tria et tabulas unas eburneas. Scacheos 39 et ampullas 10; cristallos igneos 3; plumacios 8 et lineos 2; tualios 4 optimos et alios 8; claviculas duas ex argento de supradictas aras; capiciales ad altare S. Marie 15. Infra omnes alios altares sunt 42 intra palleos et capiciales, et intra festivos et quadagesimales et eriales.

Infra omnes albas sunt 130 et de his sunt 15 cum zonis bisinis. Scrinium super altare de argento unum. Tualias festivos ad offerendum parilium unum et alias ornatas ex purpura, ad Missam defunctorum dalmaticam, et parilium de frocellos et casulam albam desuper contextam.

Cortinas ex lino sunt 4 et quinta quadagesimalis et tualias super formulas 4 et quinta ex sirico; cortinas tres rigras et broseum urum. Kathedra domini abbatis, tapetios tres et ad pedes cotidianum. Almocelias 4 et ad pedes S. Marie parilium. Dossales duos

ex lana. Tapetios festuales et feriales sunt 10; banchales sunt 8, quinque ex tapeto et tres ex feltro; Dossales ad scapulas parilium, superformulas parilium et dimidium.

II

Sunt 16 dalmaticas pallii. Frochets 10 et 8 pallii, casulas pallii 18. stolas pallii 23, et 10 aurifres, et capas pallii 61 et duas Sancti P. et pectines ex ebore et calices ex argento 9 et abbas habet 1 et cortinas pallii 21. et pallii festivi 5 de fres. et duo constantinats. et 1 rubeum optimum et alii pallii omnis altaris 10 et baltei 4 et superaltaria S. Marie festivi 3 ex seta. et alii optimi et alii 28. et computas ex ebore 3. et 2 scepra et 2 alias et 8 verilla. et superaltaria S. M. in quadragesima 5 et aliis altaribus 7 et 6 brosdas ad altario, et incensi capsulas argenti una, et alia auricalchi cum 1 ccchlea argenti et alia capsula eburnea et ad hostias una capsula argenti et de draps evangelium 6 et albes de seta 2, et alia 21 et currus argenteus et 2 candelabros argenti et sunt ibi 33 cristalli et duobus flabel' argenti et 2 tabulas eburneas et 3 cristall ad igneum excuciendum, in armario retro altare tualles 5 operatas et 8 de seda et 4 cotidianas et alias 8 circa altare S. Marie et sunt 2 flabell cum manubriis eburneis et aras 3 cum argento operatas. et Dominicum lignum auro ex lapidibus pretiosis ornatum, et alia 4 ligna dominica argenti, et armarium cum innocentibus, et textum argenteum et capsals pallii 3 et 1 de brosde, et tuallies ad offerendum 4 seda et 2 operatas et 2 planas, et psalterium argenteum et 2 albadrachs et formulas toallies 4 et una seda et dorsals 4 linei et tapecia 39 et osturas 8 et chapcals cotidians 3 et 14 ampullas in cimborio et cultrum argenti et turibulum argenti 2, et sacrista minor 20 albas festivas cum aparatibus et cingulis de seda et 30 feriales cum cingulis et amictis et 40 absque cingulis et amictis, et 90 albas operatas cum pallio 20 et suscellas pallii 3 et toalles 5 et curtinas de seda nigra.